

Metabolismus specifických buněčných typů

Metabolismus buněk obecně

- Glykolýza -> (β -oxidace FA) -> Krebsův cyklus -> OXPHOS

Vždy balancování v rámci potřeb **energie** x **stavebních látek/intermediálních metabolitů** x **substrátů** x **stimulů**

Specifické požadavky buněk

- **Quiescence** – kmenové buňky; *udržovací metabolismus, malá spotřeba, malá produkce*
- **Proliferace** – aktivované kmenové buňky, progenitory, nádorové buňky,... ; *produkce intermediálních metabolitů a anabolismus (syntéza) upřednostněny nad tvorbou energie štepením substrátů (katabolismus)*
- **Práce** – myocyty, neurony, epitelie,... ; *hlavně produkce ATP (energie)*
- **“Speciality”** – erytrocyty, trombocyty, fagocyty, hnědé adipocyty,... ; *specifické meziprodukty, ROS/RNS, teplo*

Spící/ quiescentní buňky

glykolýza   Krebsův cyklus   OXPHOS
Alternativní Krebsův cyklus

Pracující buňky

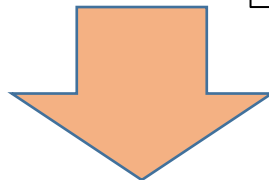
glykolýza   Krebsův cyklus   OXPHOS
Alternativní Krebsův cyklus
 β -oxidace FA

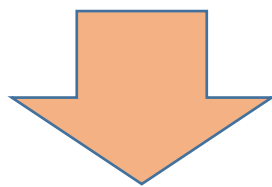
Proliferující buňky

glykolýza   Krebsův cyklus   OXPHOS
Alternativní Krebsův cyklus

Ovlivněno:

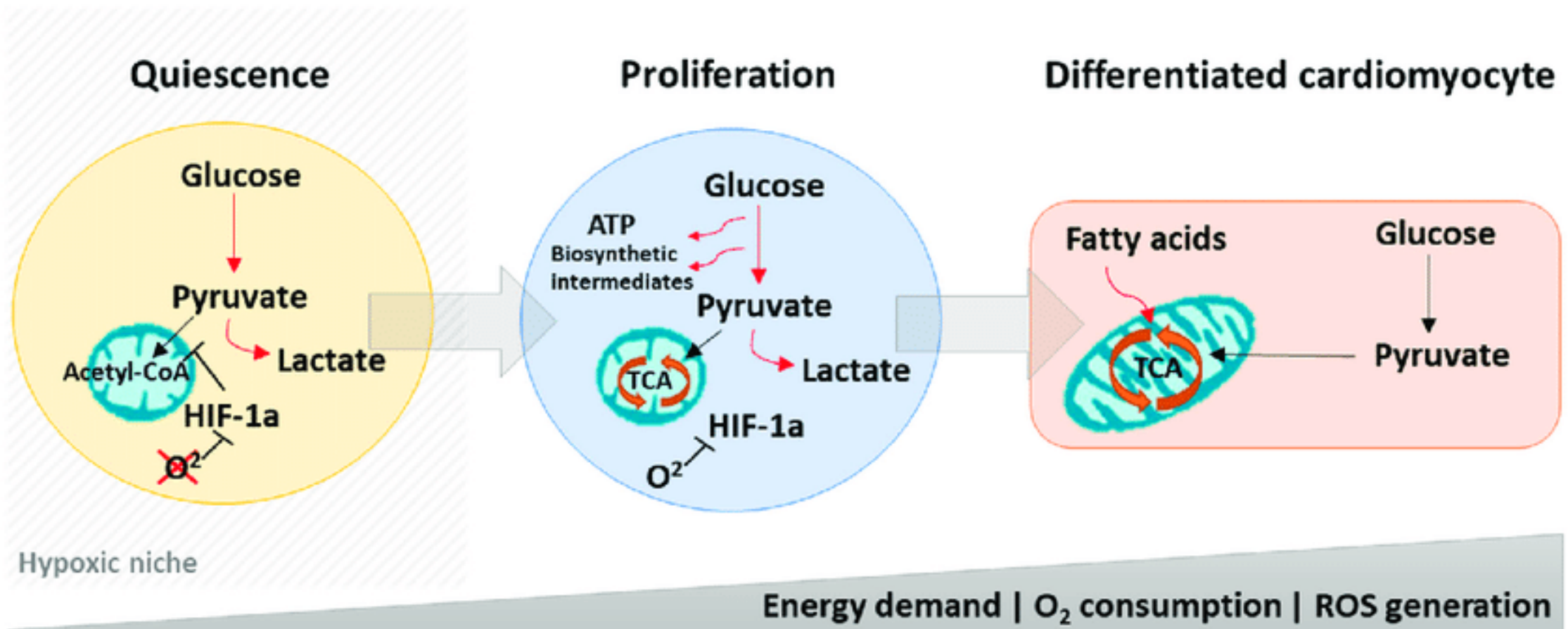
- dostupností substrátů (O₂, AA, lipidy, glukóza/glutamin,...)
- vnějším řízením (růstové faktory / cytokiny / hormony,...)

Maximal Stemness

Terminal differentiation

Glykolýza => tvorba ATP, prekurzory pro pentózový cyklus, intermediální metabolity pro syntézu některých AA,
tvorba acetátového zbytku jako substrátu pro Krebsův cyklus, syntézu FA,...

Pentózový cyklus => tvorba ribóz/nukleotidů, redukované kofaktory NADP,...

β -oxidace FA => tvorba acetylových zbytků jako substrátu pro Krebsův cyklus, redukované kofaktory NAD, FAD,...

Krebsův cyklus => redukce kofaktorů NAD a FAD, tvorba ATP, intermediální metabolity pro syntézu AA,...

Alternativní (+reversní) Krebsův cyklus => tvorba ATP, intermediálními metabolity pro syntézu AA,
tvorba acetylového zbytku pro syntézu FA, redukované kofaktory NAD a FAD,...

OXPHOS => oxidace kofaktorů NADH a FADH₂, tvorba ATP,..

Kmenové buňky

Somatické adultní kmenové buňky jsou pomalu proliferující/quiescentní, často v „hypoxickém“ prostředí

-> udržovací metabolismus:

- glykolýza = tvorba ATP
  - pentózový cyklus = tvorba nukleotidů
- tvorba AA z glykolýzy a alternativního Krebsova cyklu minimální
- silně potlačený OXPHOS, minimum nezralých mitochondrií (hypoxie/HIF1)

Progenitory, potenciální (aktivované), embryonální (pluripotentí) a somatické embryonální kmenové buňky, obecně nezralé buňky => intenzivně proliferující buňky

- Rychle proliferující, potřeba materiál pro buněčné dělení
  - => glykolýza, pentózový + modifikovaný Krebsův cyklus, potlačený OXPHOS
- Pro-proliferační transkriptom pod regulací vnějšími faktory/faktory ontogeneze*,
  - => mitogenní (FGF, EGF, IGF, Wnt...), diferenciální inhibující působky (Notch, LIF..)
- Warburgův efekt, často hypoxické prostředí → podpora glykolýzy, alternativního Krebsova cyklu
- UPC** – regenerace NAD⁺ pro štěpení substrátů a oxidaci produktů bez produkce ATP.
- **Podoba s buňkami nádorů**

*Faktory ontogeneze – růstové faktory / morfogeny / cytokiny => regulace osudu buněk

**UPC (1,2,3) – uncoupling protein, tvoří póry ve vnitřní membráně mitochondrií pro H⁺ = inhibice tvorby ATP

Nádorové buňky = nezralé buňky

Rychle proliferující, metabolismus **podobný*** jak progenitory a proliferující kmenové buňky

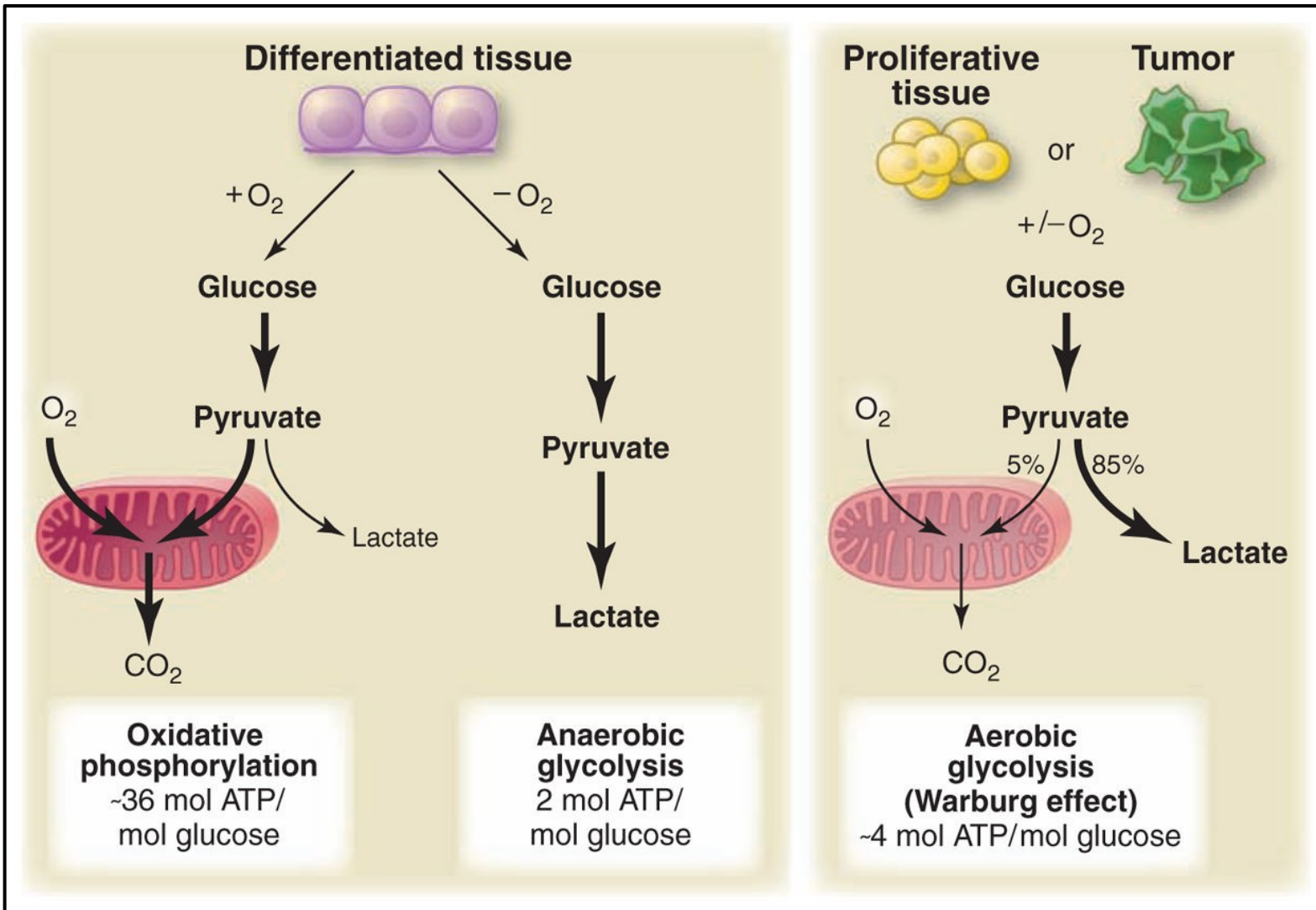
*Fenotyp není nastaven/regulován faktory ontogeneze, ale:

- Změna exprese a/nebo aktivitu modulující mutace příslušných komponent drah transdukce signálu
a regulace genové exprese
- Změna exprese a/nebo aktivitu modulující mutace příslušných enzymů metabolických drah

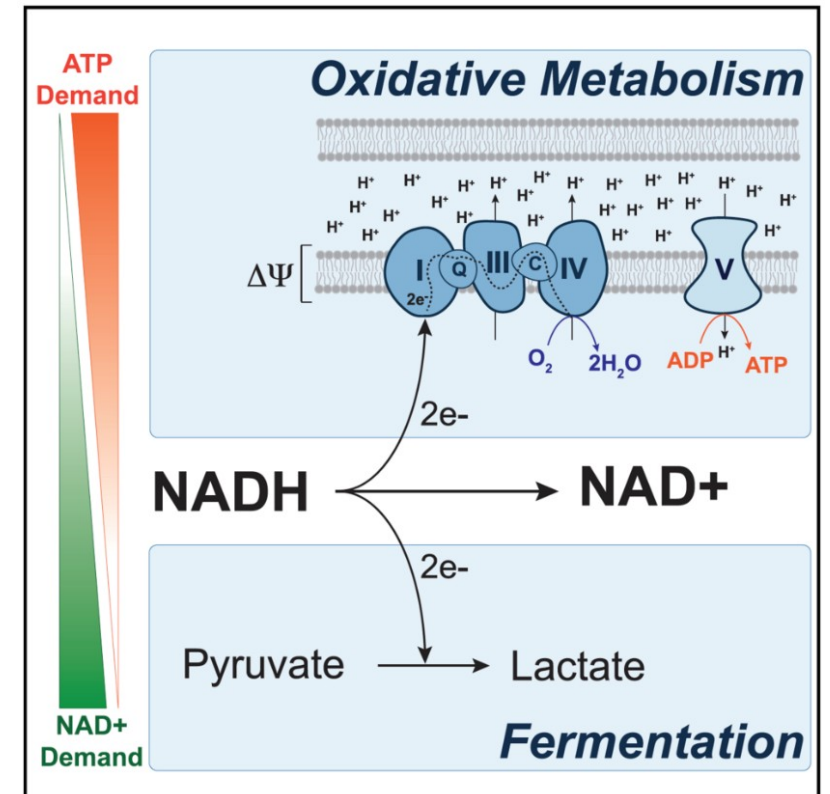
Základní rozdíl v energetickém metabolismu u diferencovaných/zralých proti nezralým buňkám

Zralé buňky – metabolismus se řídí hlavně dostupností a kapacitou pro využití O_2

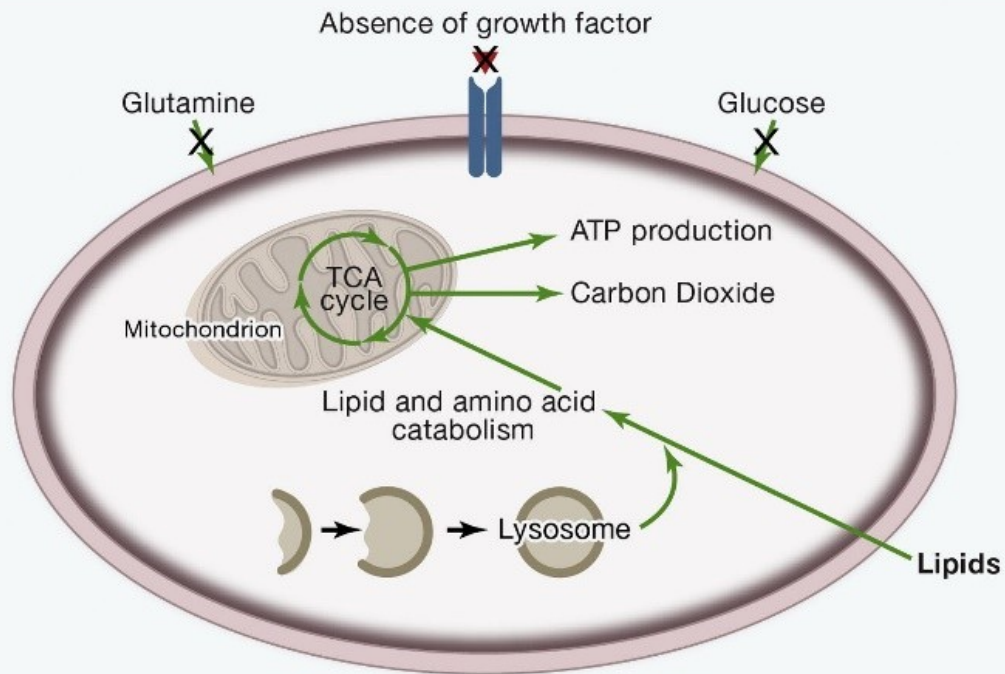
Nezralé buňky – metabolismus je řízen požadavky na buněčné dělení, proliferaci

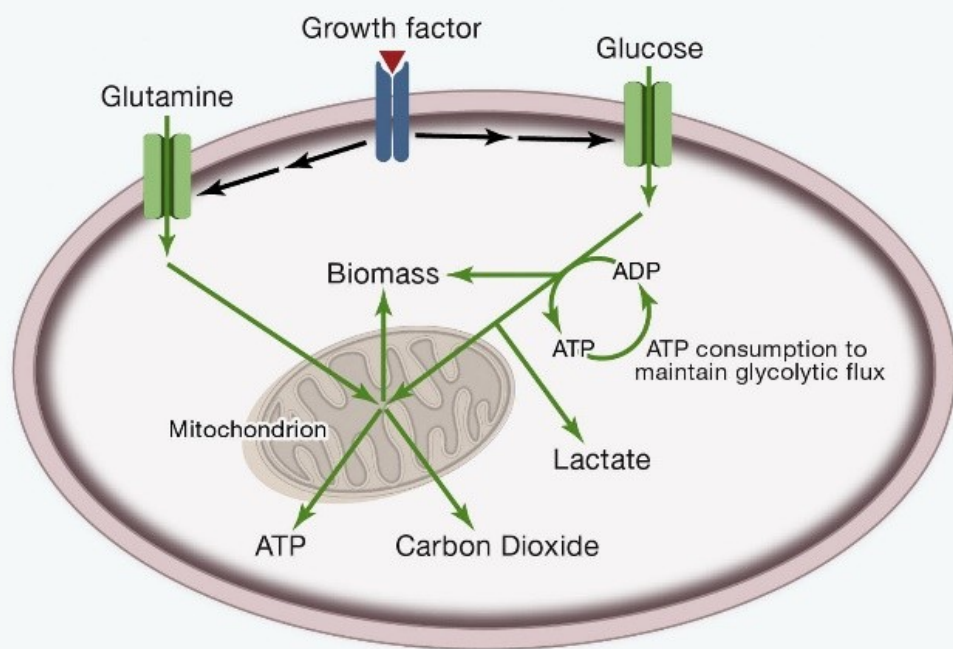
Zajištění oxidace/redukce kofaktorů

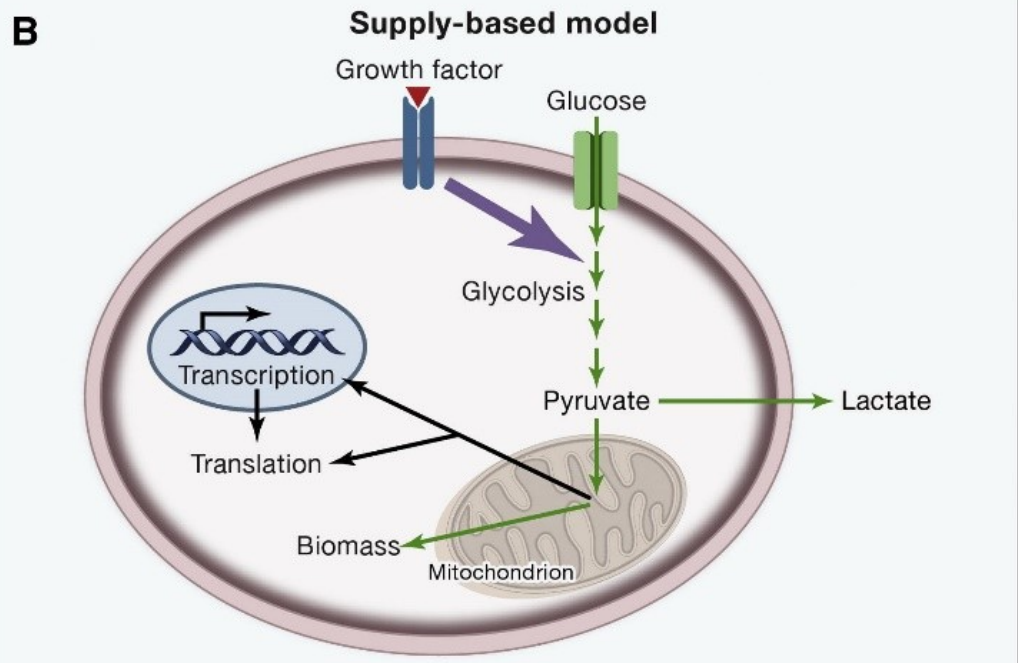
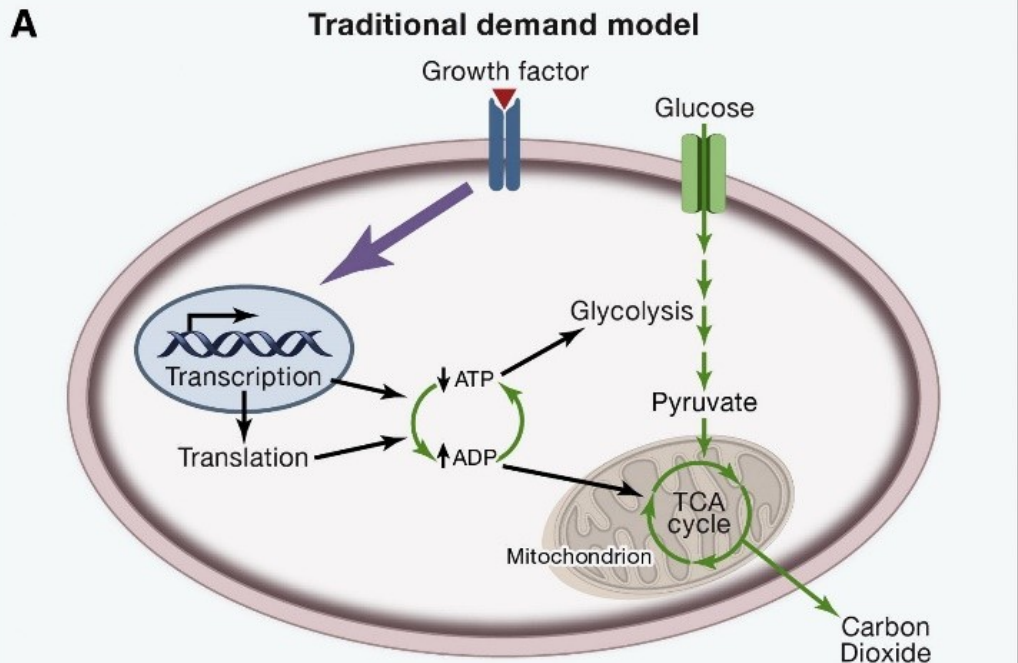

A

A) Quiescentní buňky bez vnějších pro-metabolických stimulů, nízká úroveň metabolismu, snížený příjem nutrientů (substrátů), častá autofagie, při přístupu O_2 jeho využití pro OXPHOS.

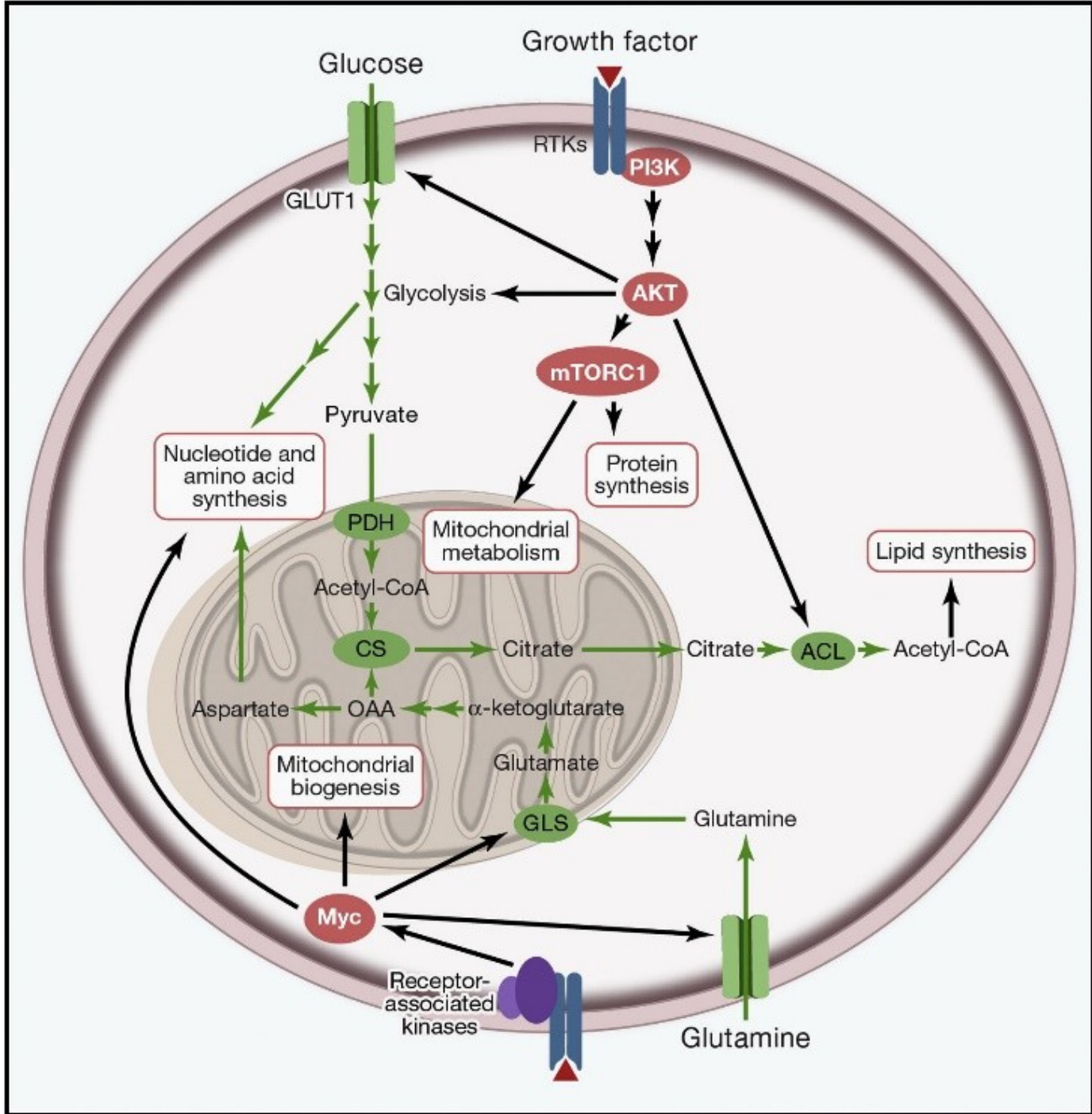
B

B) Proliferující buňka pod instrukcí vnějších stimulů (růstové faktory), zvýšený příjem substrátů, Krebsův cyklus hlavně produkce intermediálů pro výstavbu, OXPHOS potlačen

Indukce metabolismu vnějšími stimuly (růstové faktory)

- A)** Nepřímo indukcí exprese genů zprostředkovávající příjem a přeměnu substrátů
- B)** Přímou aktivací/translokací transportérů zajišťující přísun substrátů (typicky Insulin x přenašeč glukózy)

Onkogení* stimulační příjem substrátů a syntézy zprostředkované signalizací tyrosinkinázy receptoru růstového faktoru a dráhy **PI3K>>Akt(PTEN**)>mTORC1**

*Účast prooncogenů / oncogenů
 **PTEN – Phosphatase and tensin homolog, nádorový supresor

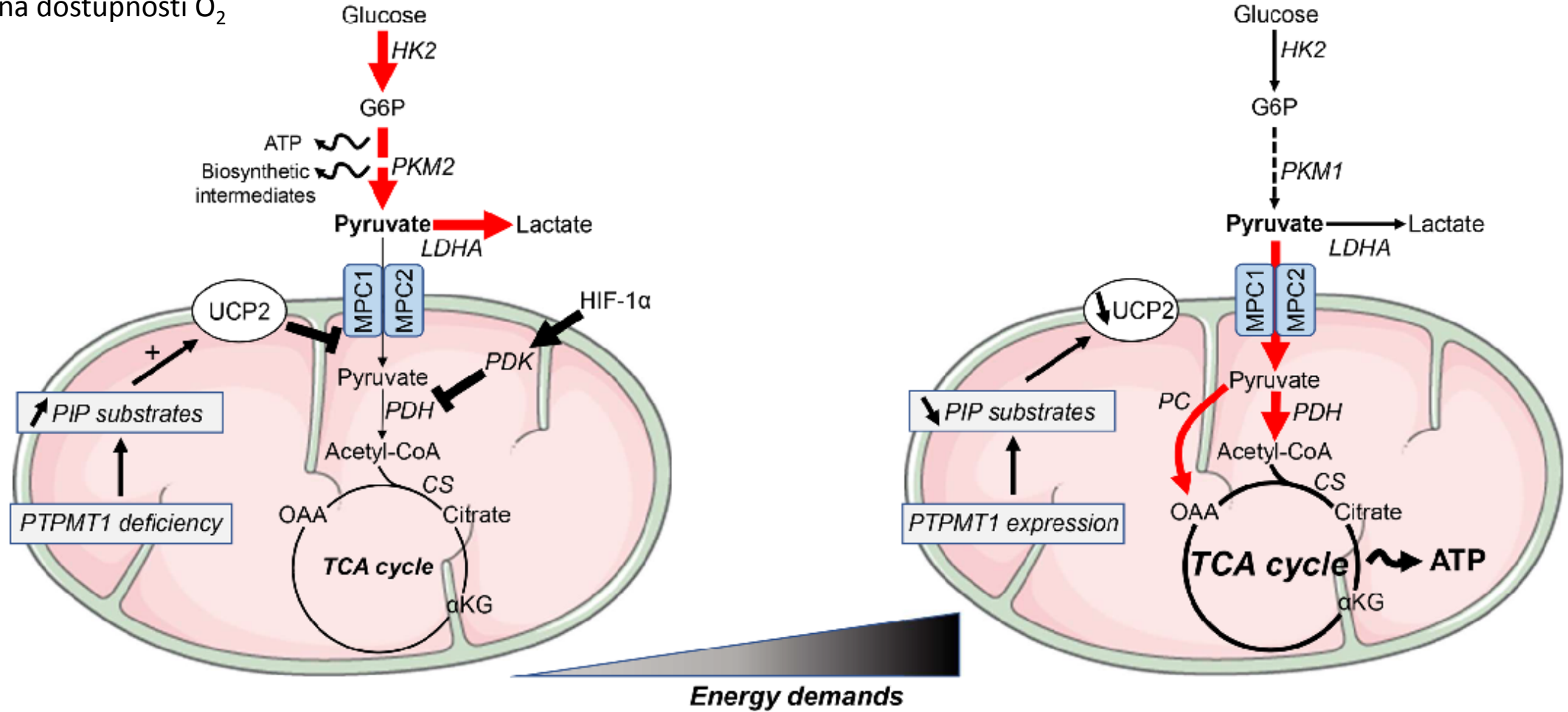
Úloha isoformem pyruvát kinázy (PKM1,2) pro buněčnou proliferaci & Warburgův efekt

PKM1,2 – pyruvát kináza1,2, koncový krok v glykolýze

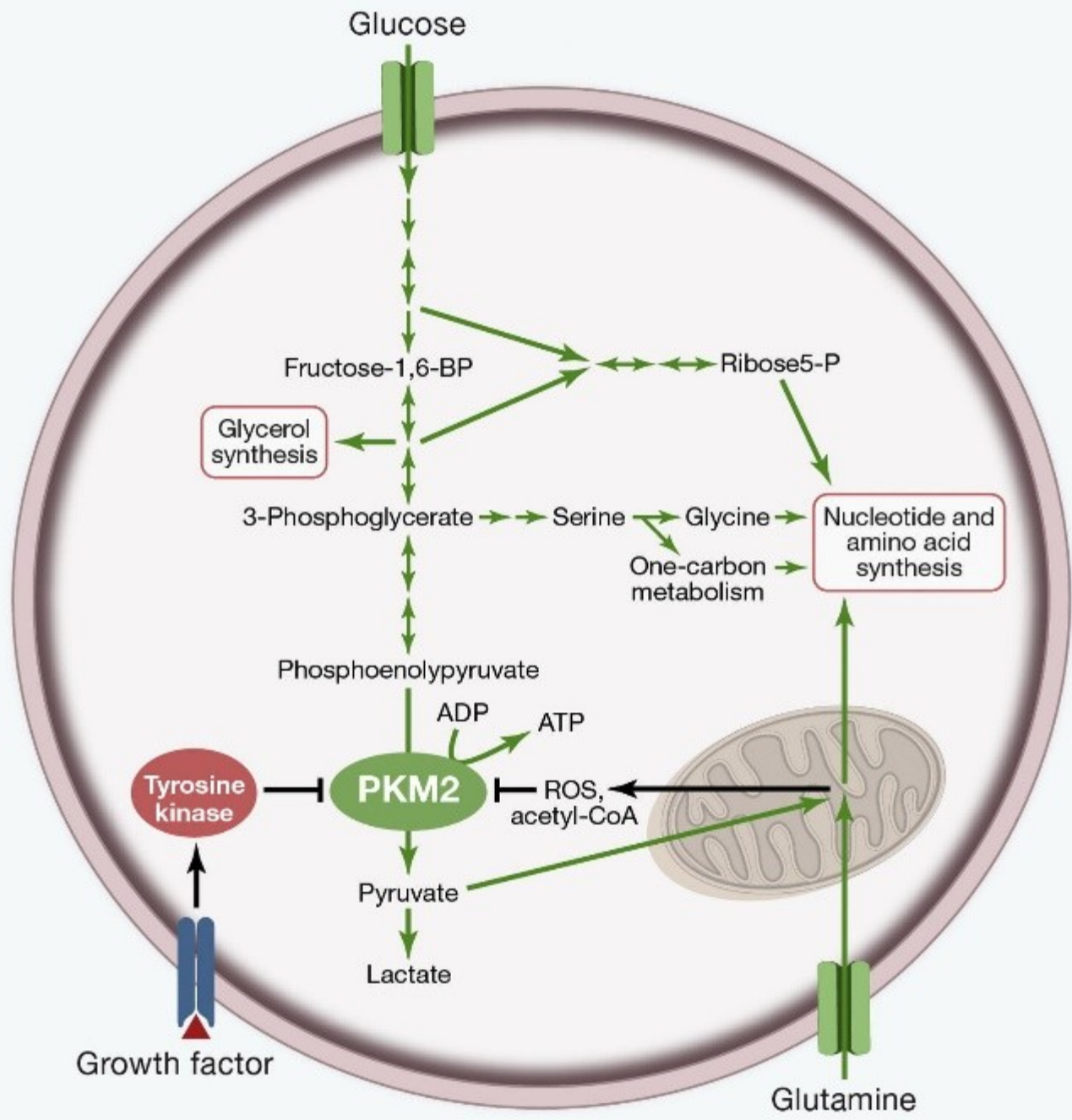
PKM1 – vysoce aktivní, podpora glykolýzy, velká produkce pyruvátu pro Krebs. cyklus/pro laktát* u zralých, neproliferujících buněk

PKM2 – nízká aktivita, zpomalení glykolýzy = nárůst koncentrace intermediálních produktů pro pentózoový cyklus a syntézu AA

* V závislosti na dostupnosti O₂

Expres a aktivita PKM2 je regulována

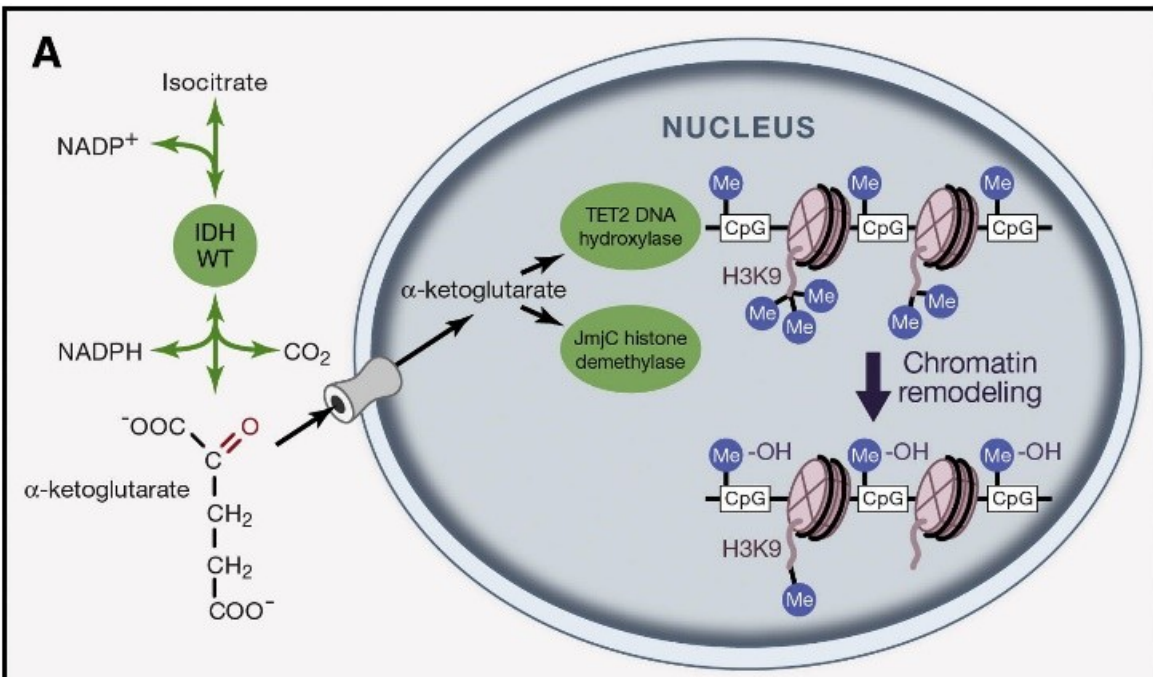
Vnějšími stimuly a metabolismem mitochondrií

Inhibována tyrosin kinásami, ROS, acetylací

=> Zvýšení příjmu substrátů a zvýšení

intermediálů z glykolýzy a Krebsova cyklu

pro anabolismus (nukleotidy, AA pro proteiny)

A) Isocitrát dehydrogenáza (**IDH1,2**) → isocitrát na α-ketoglutarát*

B) Mutované, s nádory asociované **IDH1** (cytoplasmatická) a **IDH2** (mitochondriální) - > α-ketoglutarát na 2-hydroxyglutarát (oncometabolit)**

*α-ketoglutarát substrát zde pro enzymy epigenetických regulací:

- TET2 DNA hydroxyláza →

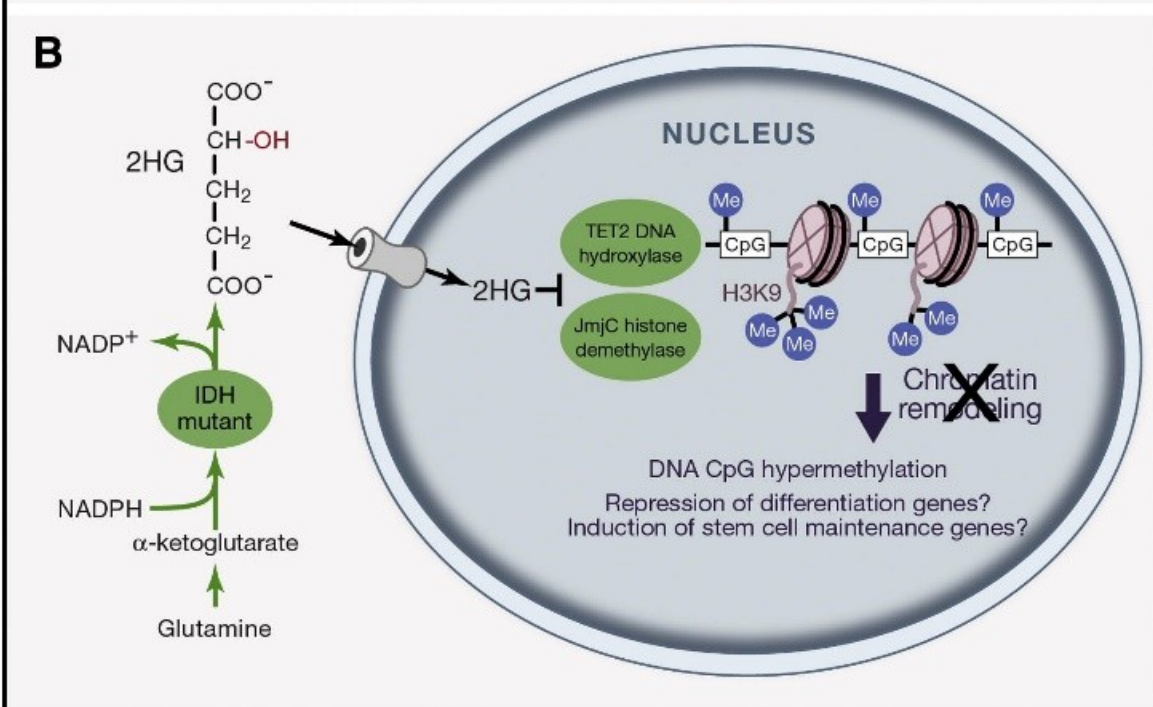
5-methylcytosine na 5-hydroxymethylcytosine = demethylace CpG

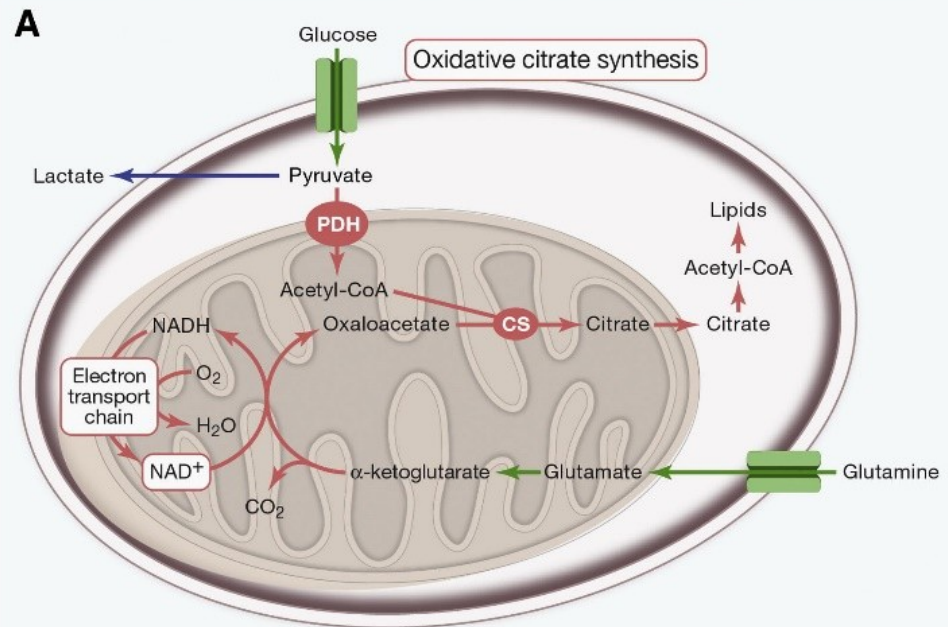
- JmjC domény histonových demethylás

**2-hydroxyglutarát obecně inhibuje dioxygenázy, zde TET2, JmjC = inhibice změn v genové expresi a diferenciaci

- asociován i s hypoxickou odovědí a s utilizací glutaminu

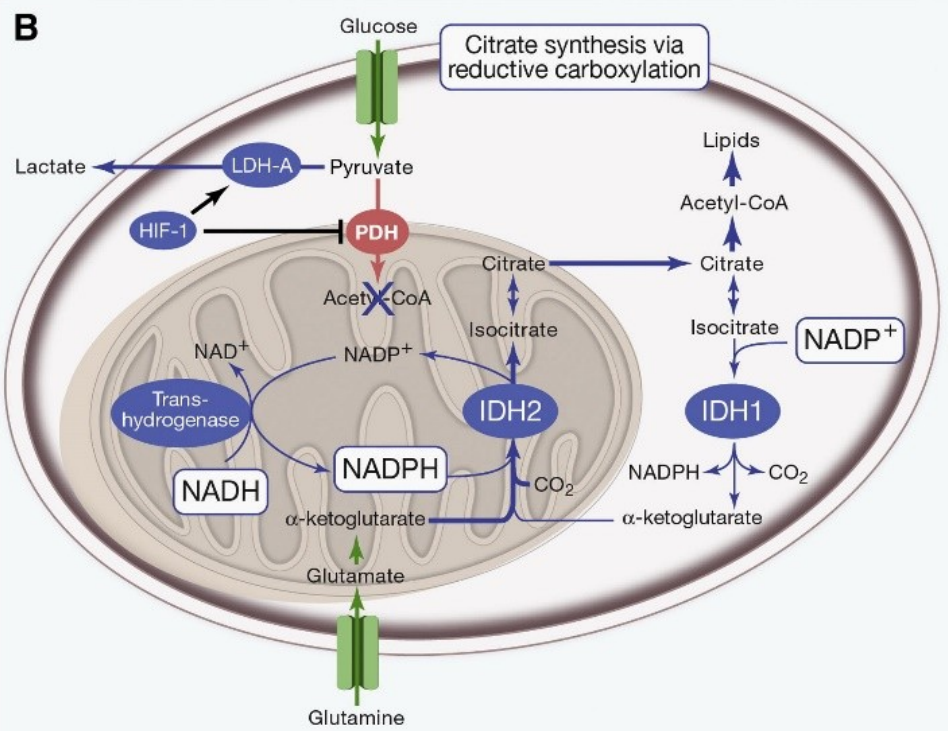
- v normoxii u zdravých buněk prakticky nepřítomen

Redukční metabolismus glutaminu aktivovaný hypoxií/HIF1

A) Normoxie – glutaminu využíváný v Krebsově cyklu za tvorby redukovaných kofaktorů a tvorby ATP v OXPHOS + citrát pro syntézu FA, α -ketoglutarát $\rightarrow$ sukcinát

B) Hypoxie - alternativní dráha Krebsova cyklu, reverzní syntéza citrátu prostřednictvím IDH2 (mitochondriální isocitrát dehydrogenáza 2)

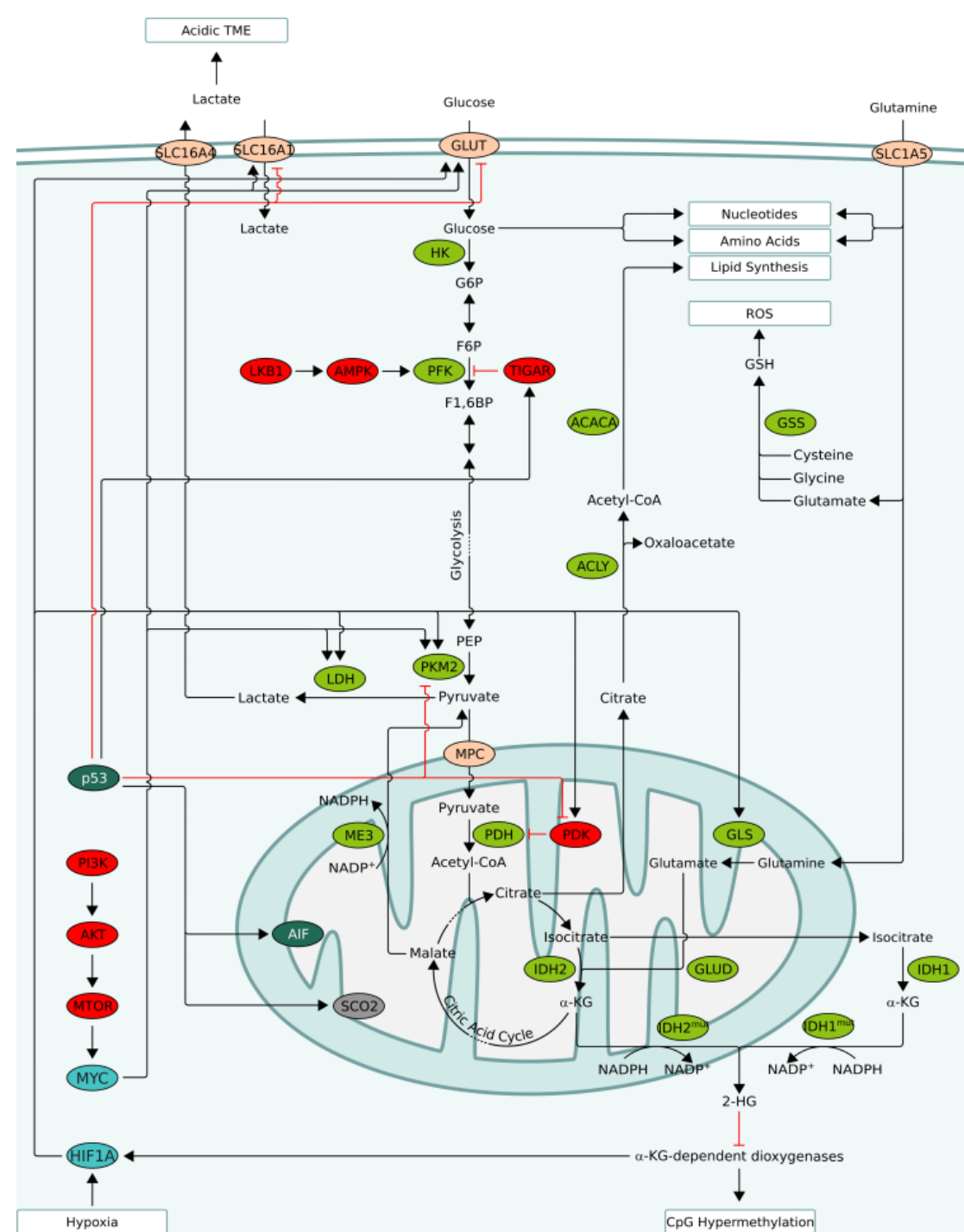
$\Rightarrow$ Podpora syntézy lipidů u proliferujících buněk z α -ketoglutarát $\rightarrow$ citrát (kmenové, progenitory, nádorové)

Výše zmíněné procesy jsou spojeny s tzv.

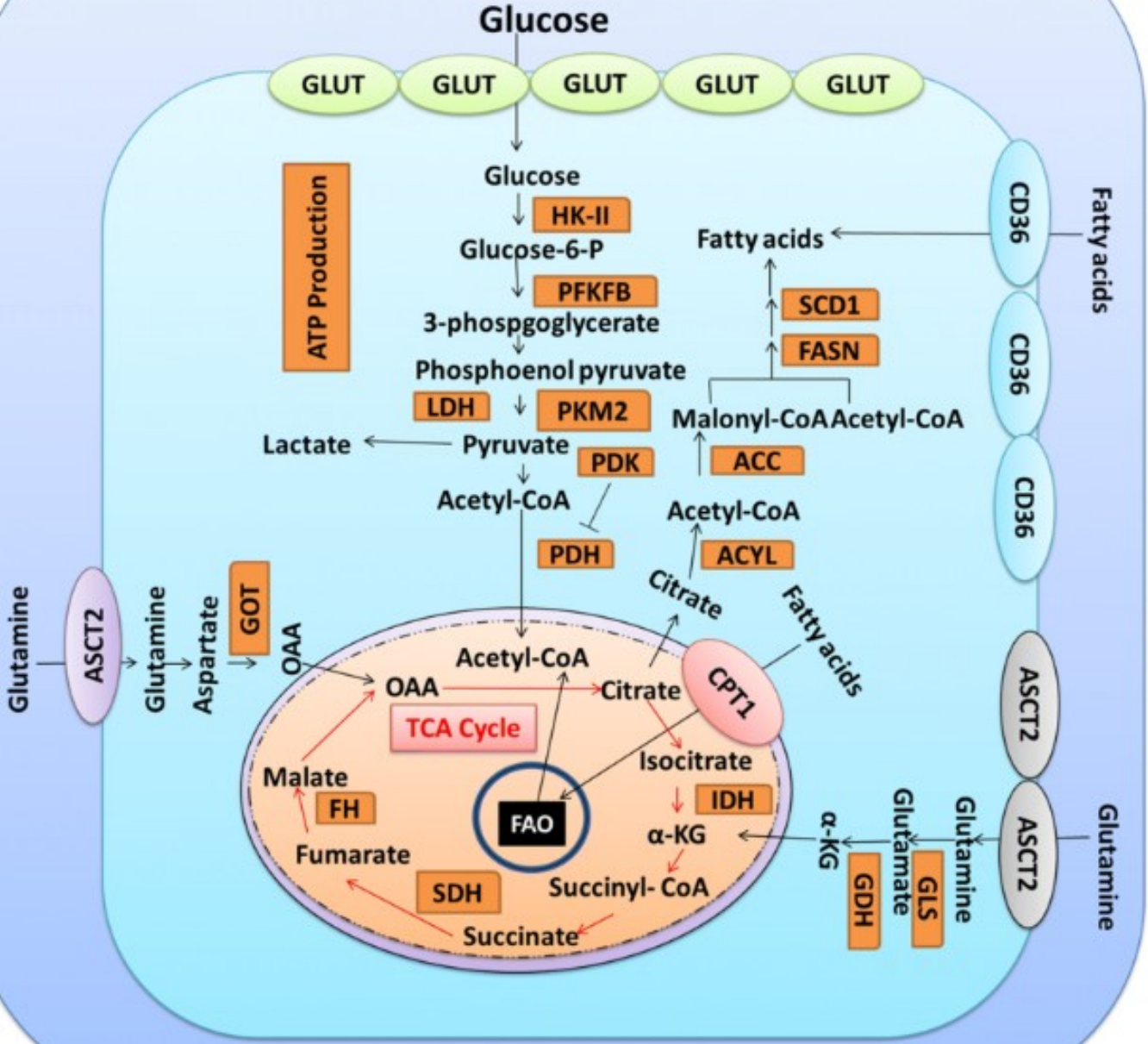
WARTBURGOVÝM EFEKTEM

- => potlačený OXPHOS i za dostatky O_2
- => „podpora“ glykolýzy, zvýšený příjem glukózy a glutaminu
- => zvýšený příjem FA*
- => posílená tvorba intermediálních metabolitů pro syntézy látek potřebných pro buněčnou proliferaci – nukleotidy, FA -> lipidy, AA-> protein
- => potlačena epigenetické regulace vedoucí ke změně transkriptomu = Inhibice diferenciaci

Cancer Stem Cell Metabolism

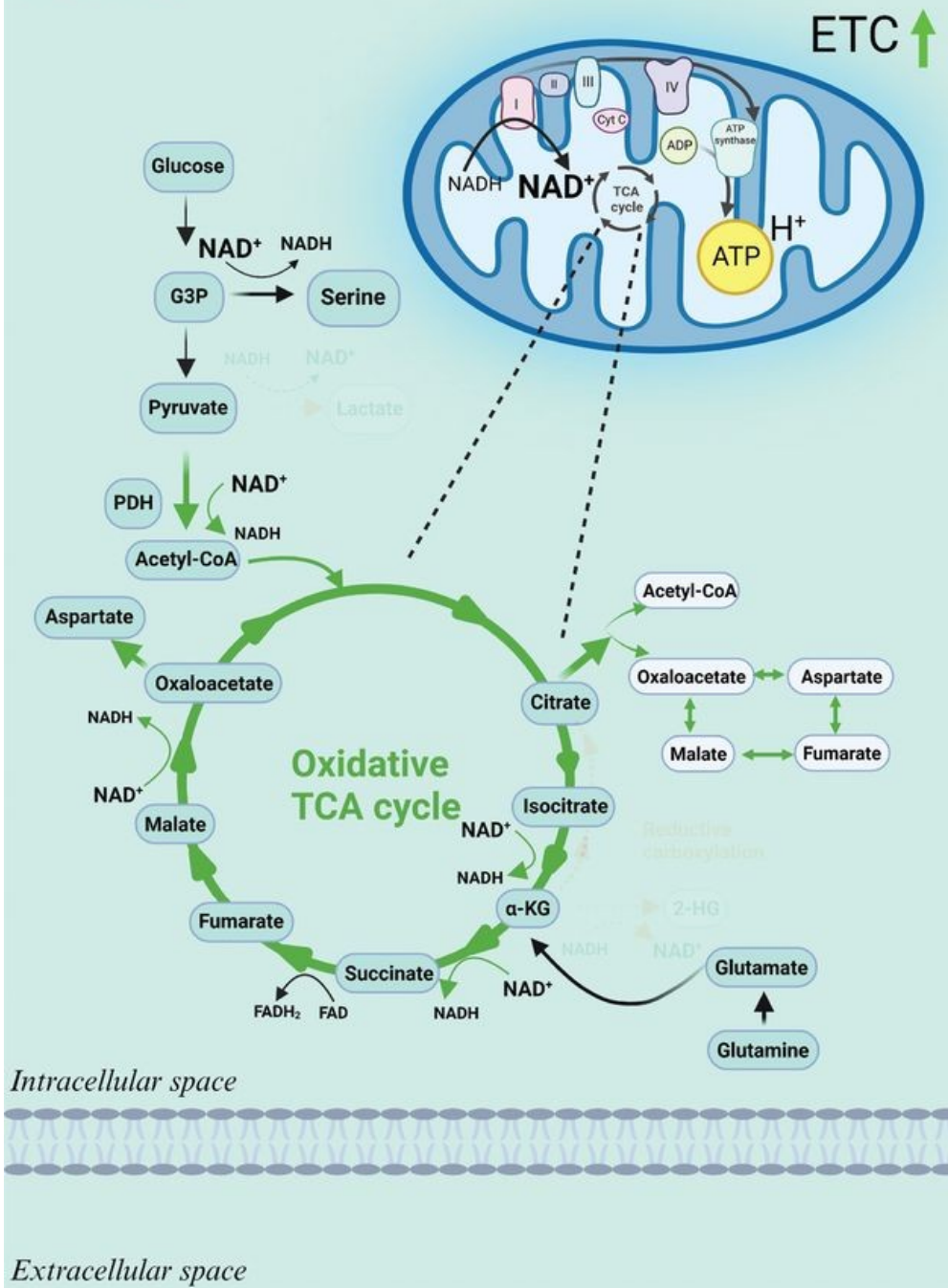
Zvýšená utilizace FA

proliferujícími nádorovými/kmenovými buňkami

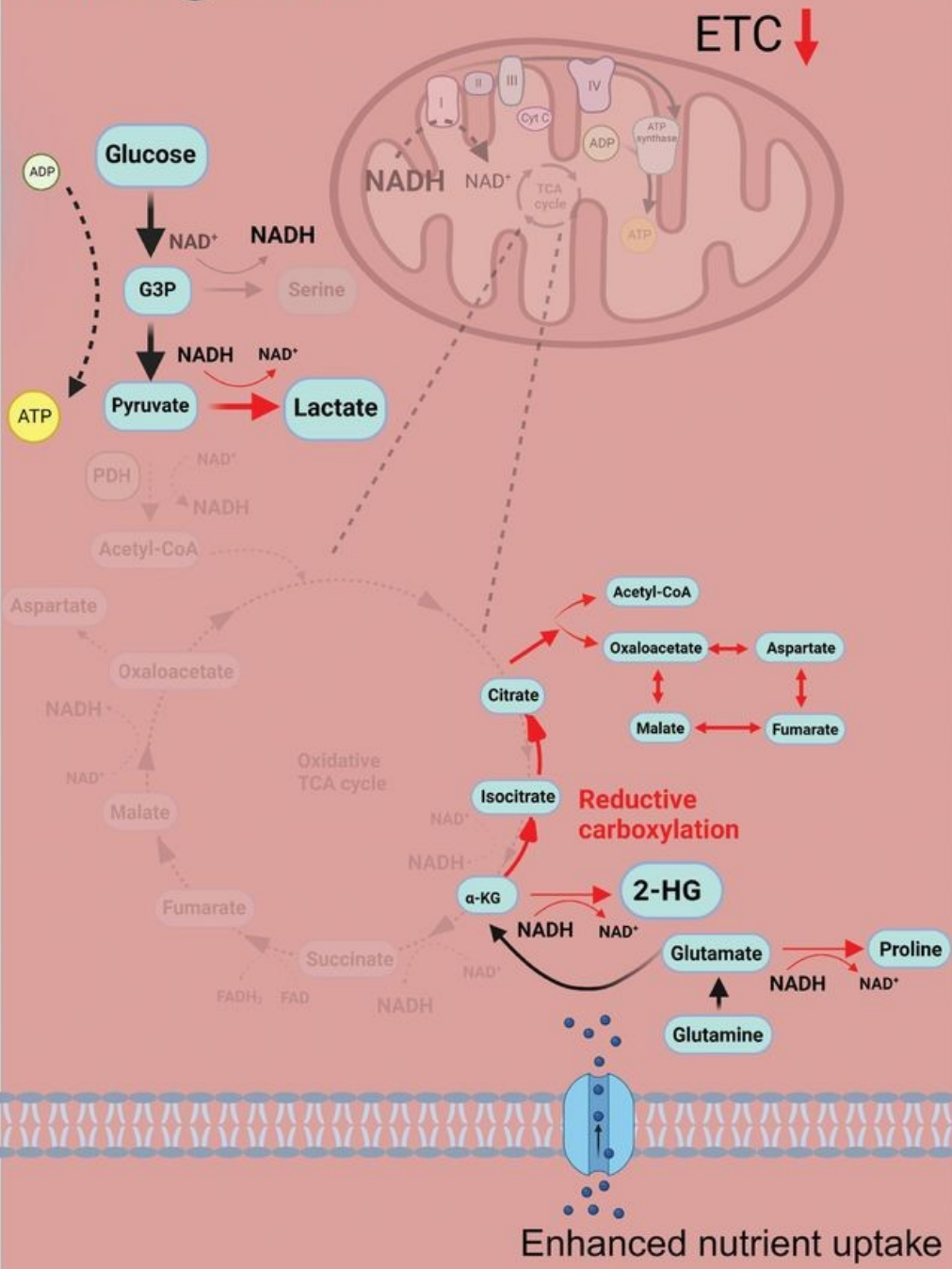
- Příjem FA prostřednictvím CD36 (glykoprotein vázající FA)
- Tvorba Acetyl-CoA β-oxidací z FA v mitochondriích
- Tvorba citrátu citrát syntázou z Acetyl-CoA

CPT1 Karnitin palmitoyltransferáza 1 – vazbou Acetyl-CoA/FA na karnitin, umožňuje jejich transport do mitochondrií

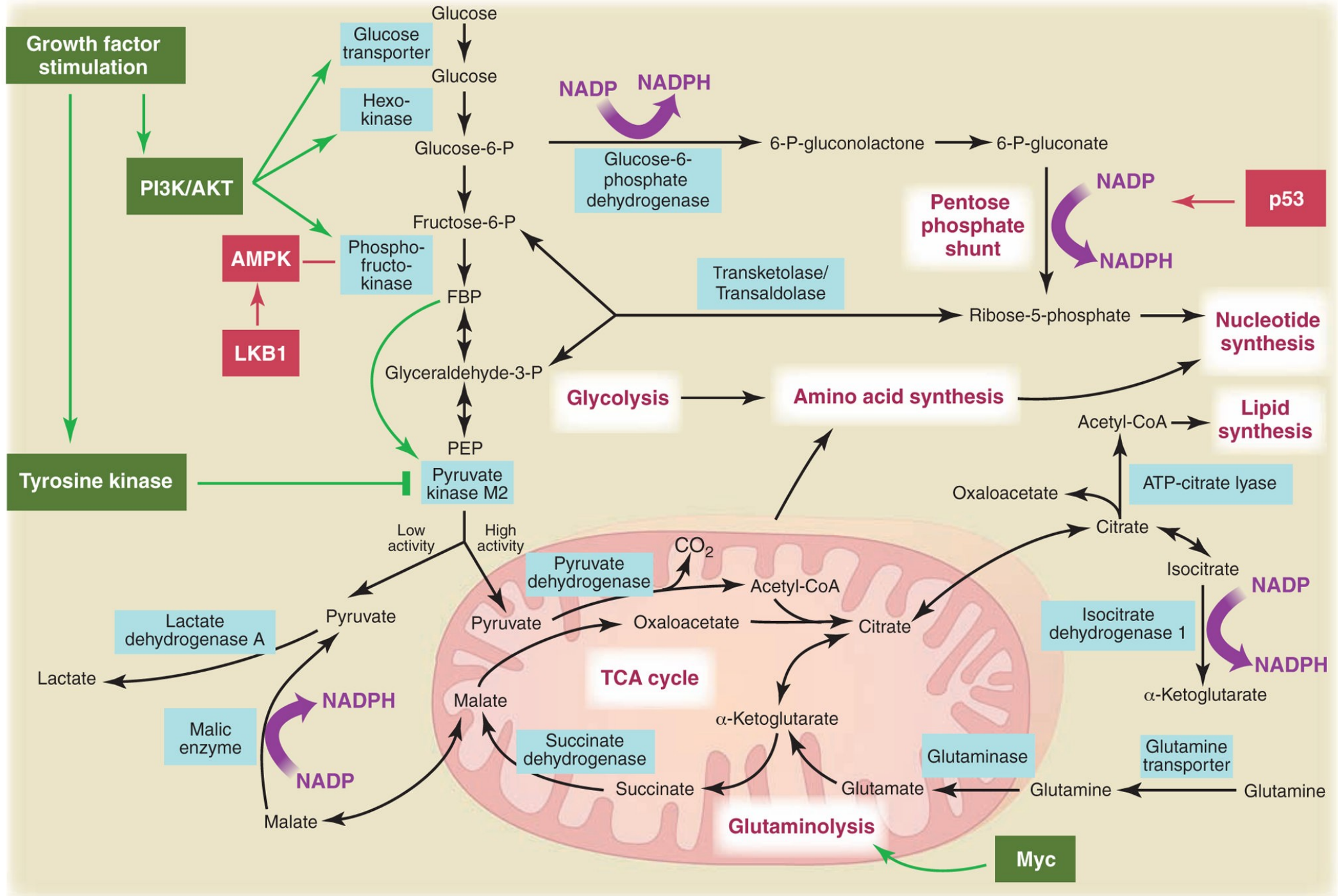
Normal

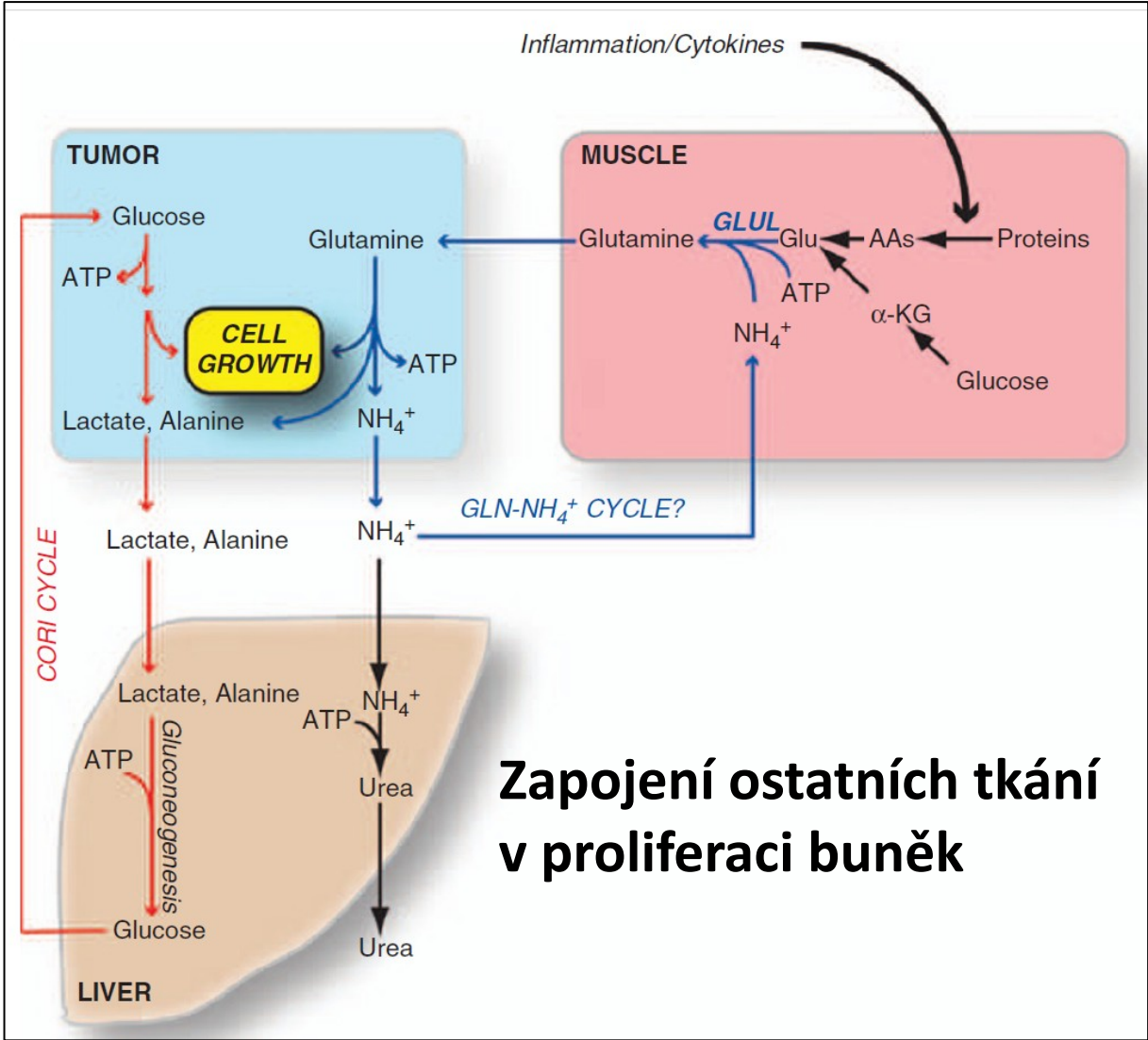
Warburg effect

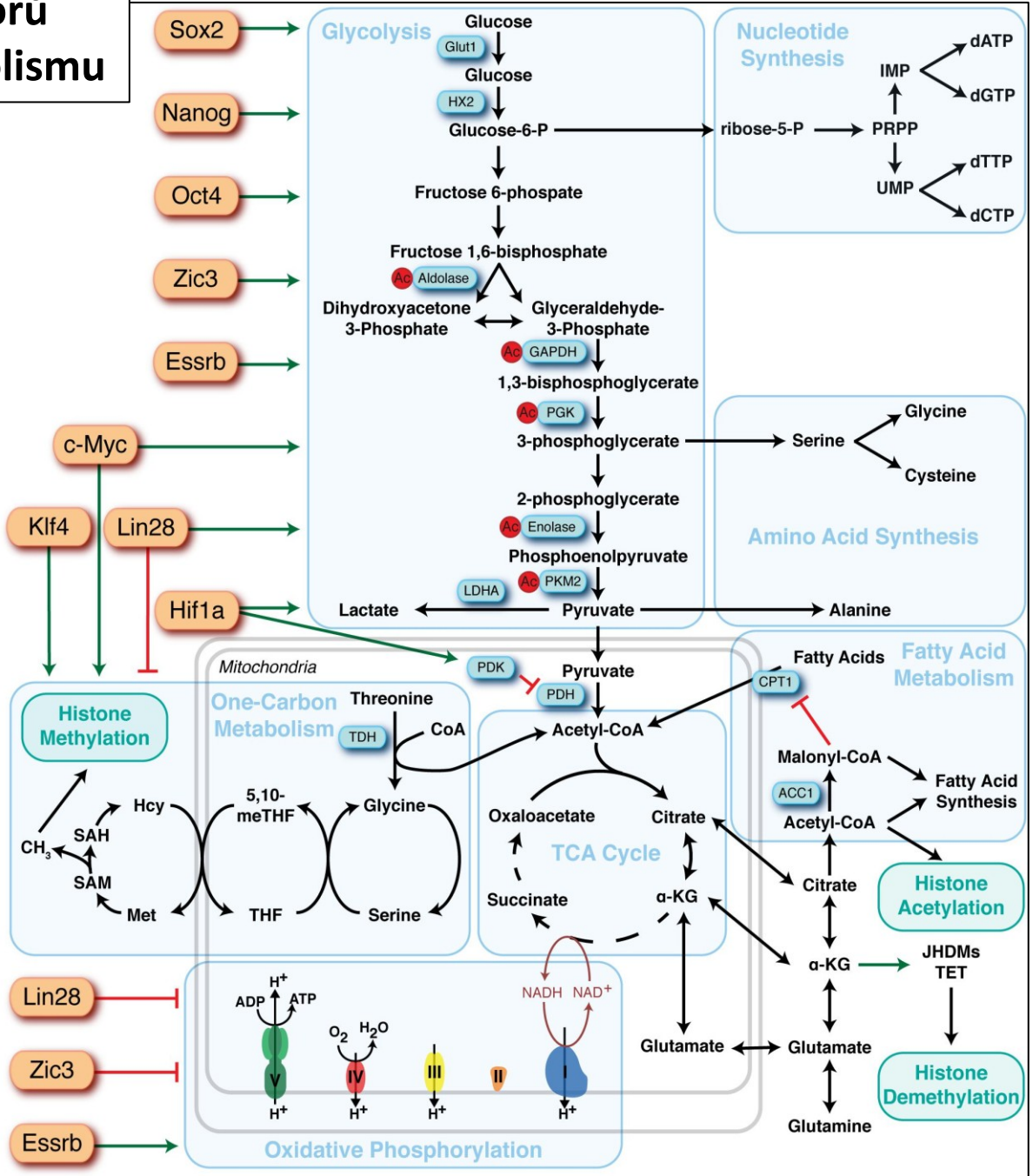

Příklady transkripčních faktorů spojených s regulací metabolismu

Zapojení ostatních tkání v proliferaci buněk

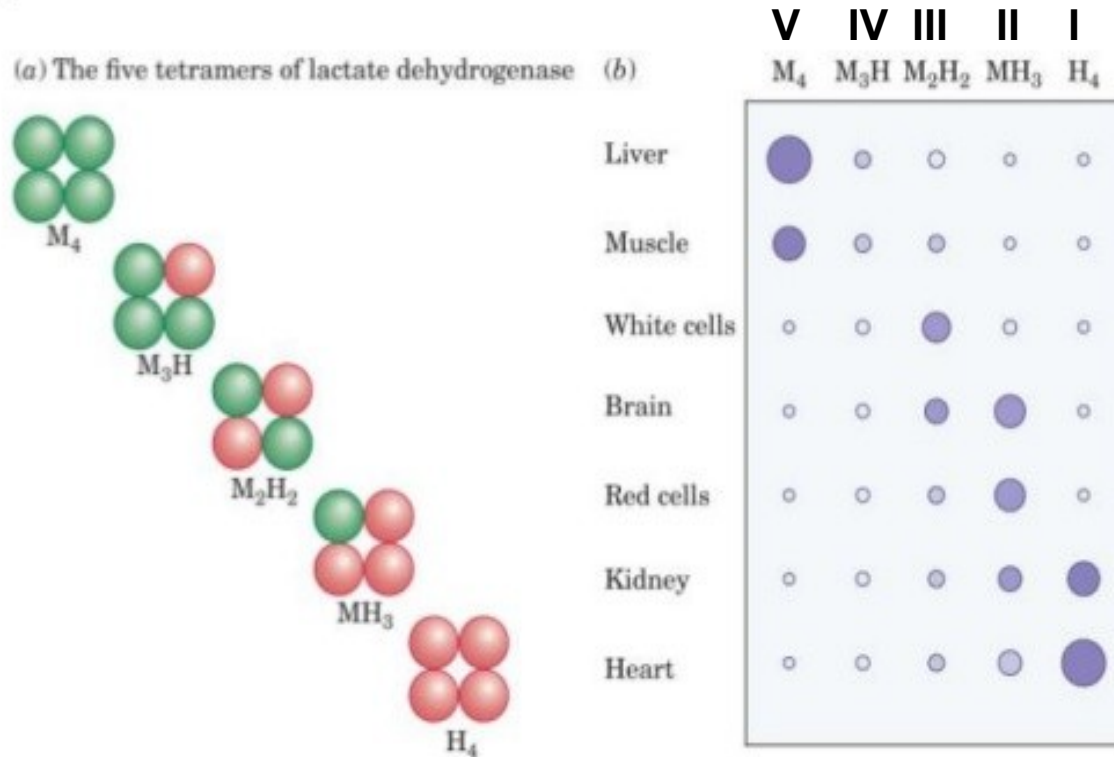

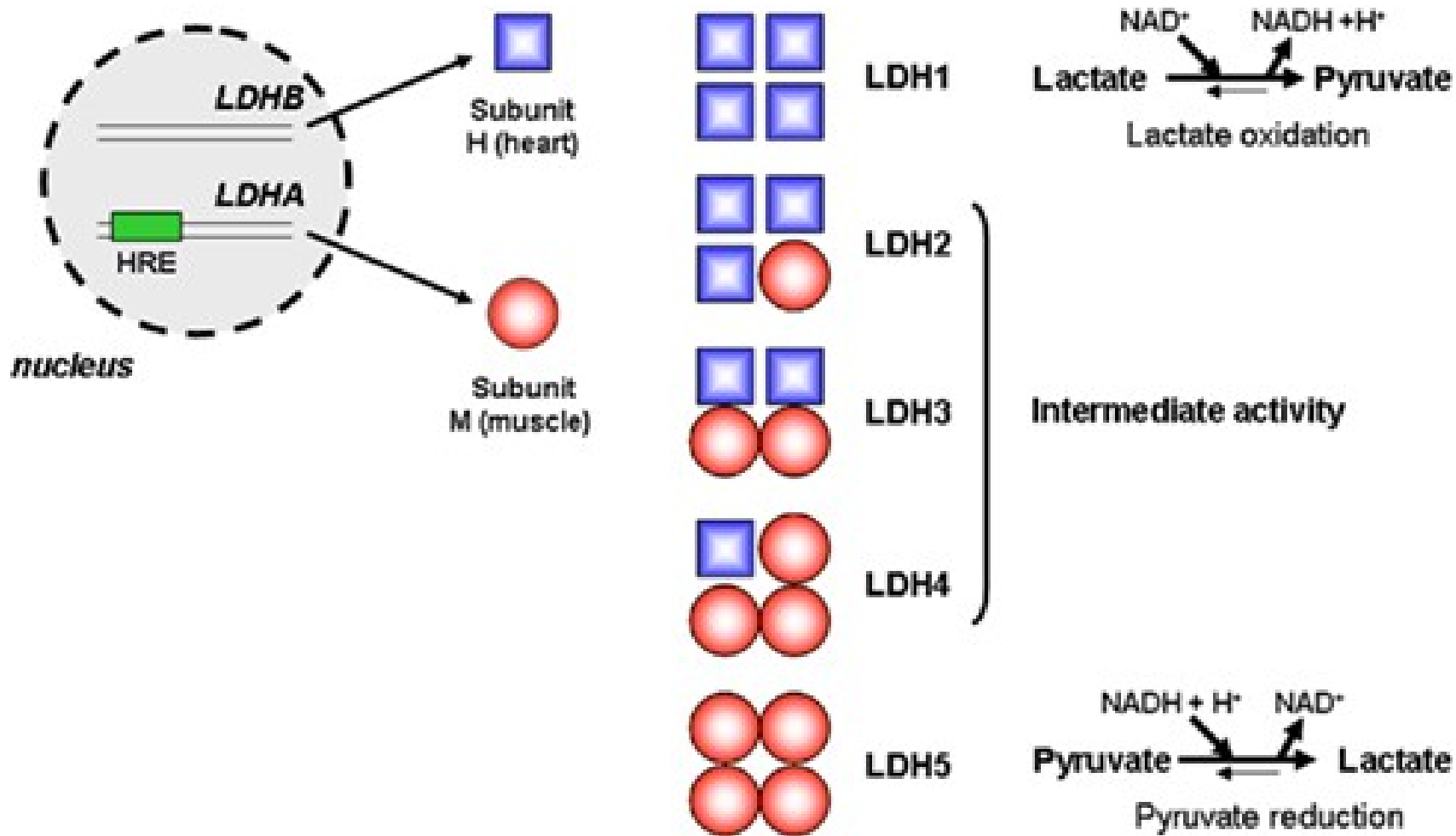
Allosterická regulace laktát dehydrogenázy (LDH)

laktát $\rightleftharpoons$ pyruvát na tkáňové úrovni (savci)

Enzyme Regulation

The isozymes of lactate dehydrogenase (LDH). The electrophoresis gel depicts the relative isozyme types found in different tissues.

Organ	LDH activity (U/g)	% Activity of isozymes					
		LDH-X	LDH-V	LDH-IV	LDH-III	LDH-II	LDH-I
Liver ^b	451 ± 100		96.2	3.6			
Heart	426 ± 180		10.8	21.8	29.9	28.1	10.5
Kidney	364 ± 93		10.1	19.8	30.3	28.5	11.2
Brain	113 ± 15		9.4	24.4	28.5	22.6	14.8
Spleen ^b	75 ± 21		95.8	4.1			
Testis	66 ± 13	32.5	4.9	5.2	12.4	28.3	16.1
Serum	2.7 ± 0.9 ^c		97.1	1.9	0.7	0.1	

Fagocyty – fagocytósa/oxidativní vzplanutí

- Stimulace fagocytů

(protilátky s antigenem, komplement, cytokiny, opsoniny, LPS,...)

- Tvorba reaktivních kyslíkových radikálů a oxidů dusíku

(likvidace patogenu ve fagosomu)

- Nárůst spotřeby O_2

- Zvýšení příjmu glukósy (pentózový cyklus)

- Utilizace argininu (NO, ONOO)

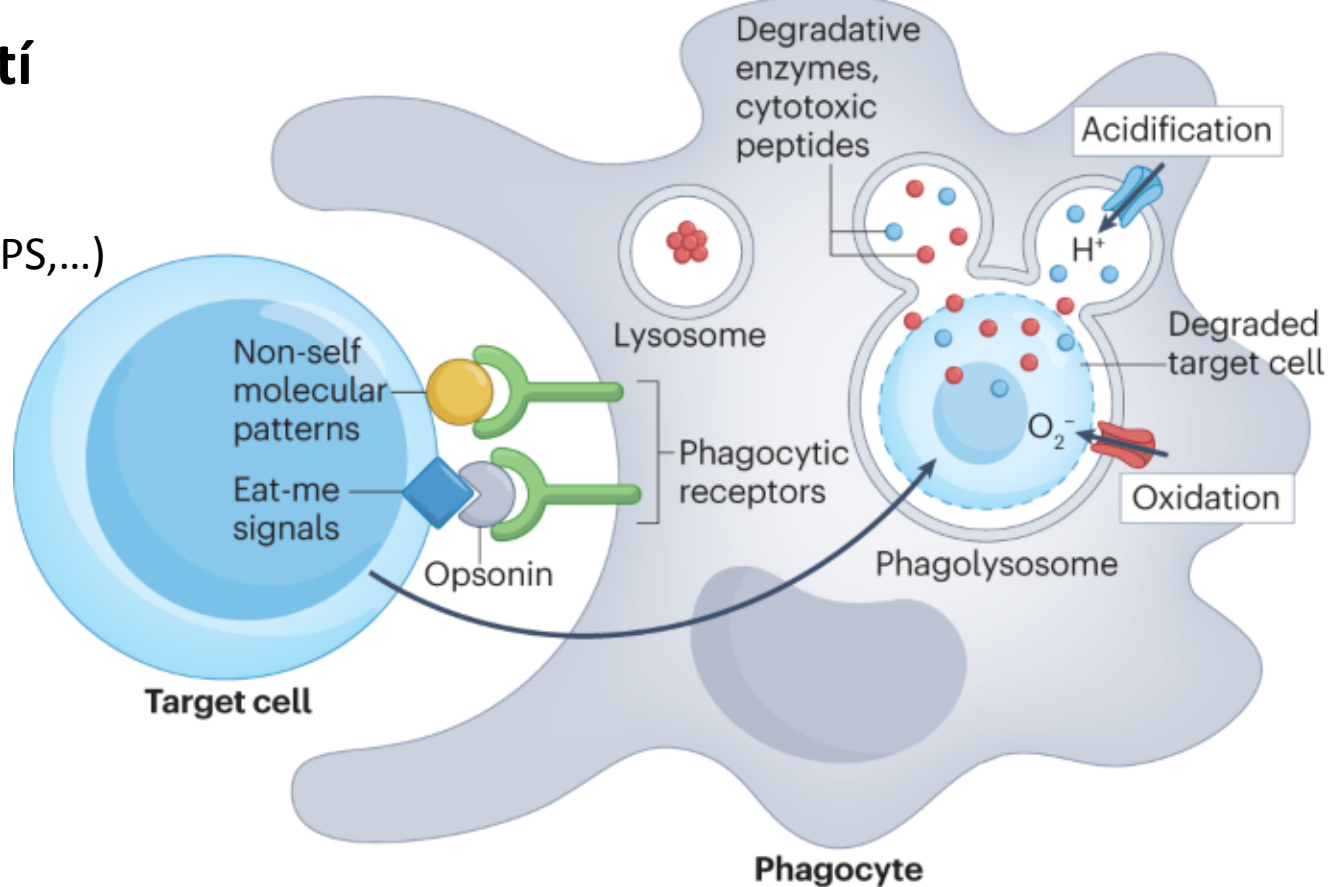
- Zvýšení produkce NADPH (např. pentózový cyklus)

- Nárůst spotřeby energie

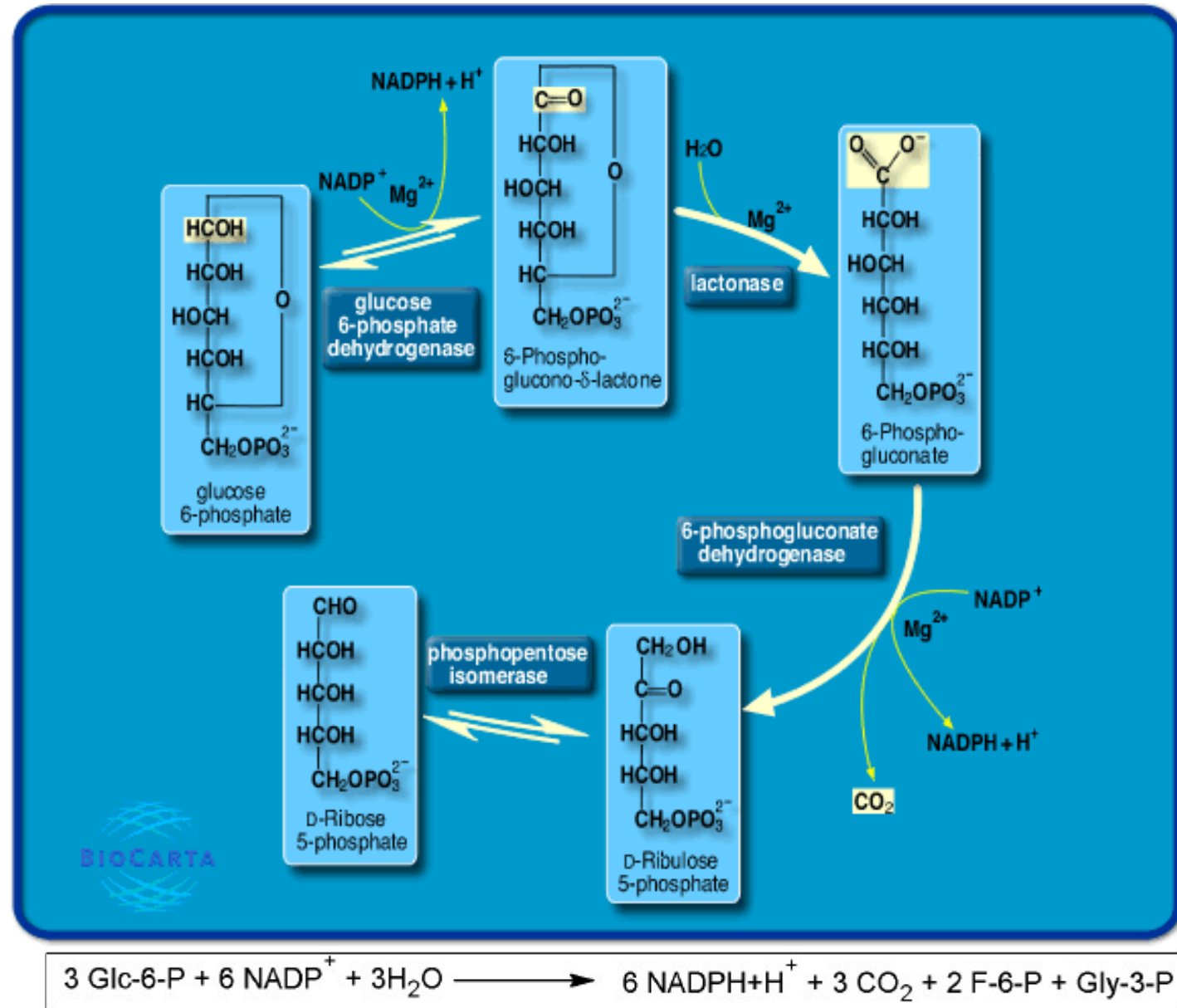
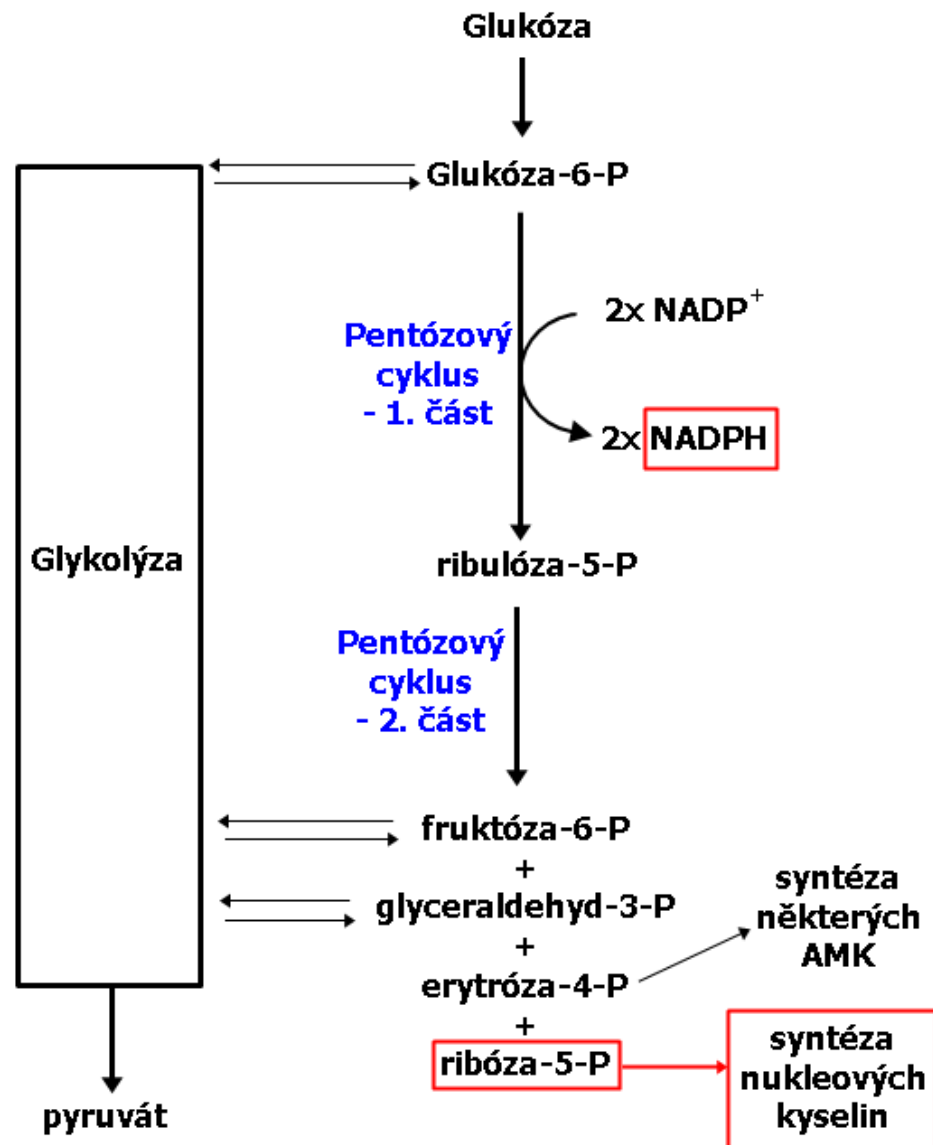
- Zvýšení ochrany proti ROS/NOS – antioxidační mechanismy (metabolismus glutathionu a thiredoxinů)

- Úloha na NADPH závislých oxidáz (NOX1-4, DUOX1,2), fagocyty **NOX2**

- Úloha NO syntázy (NOS; e-endoteliální, n-neurální, i-indukovaná), fagocyty **iNOS**

Pentózový cyklus

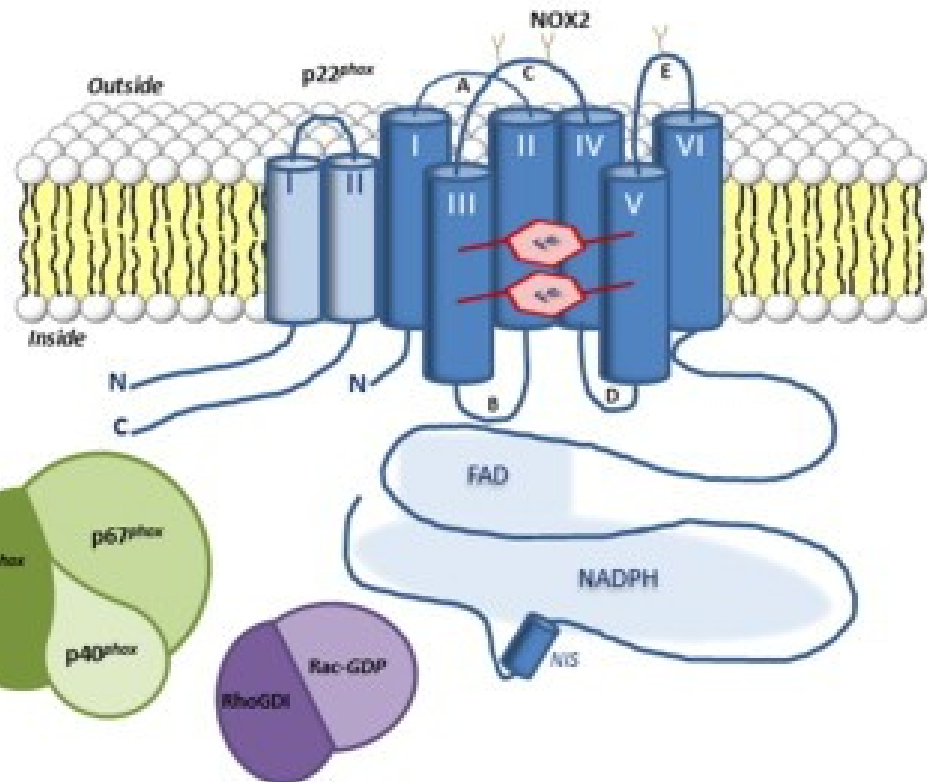

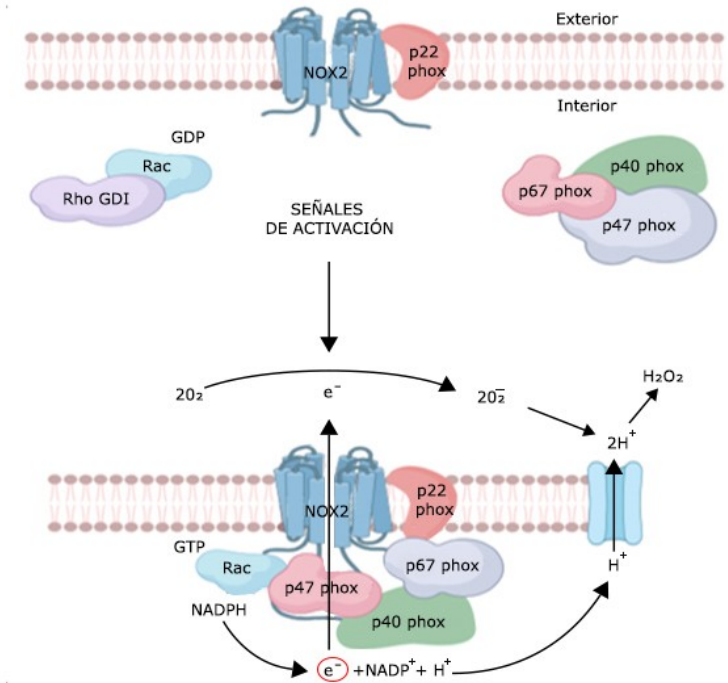
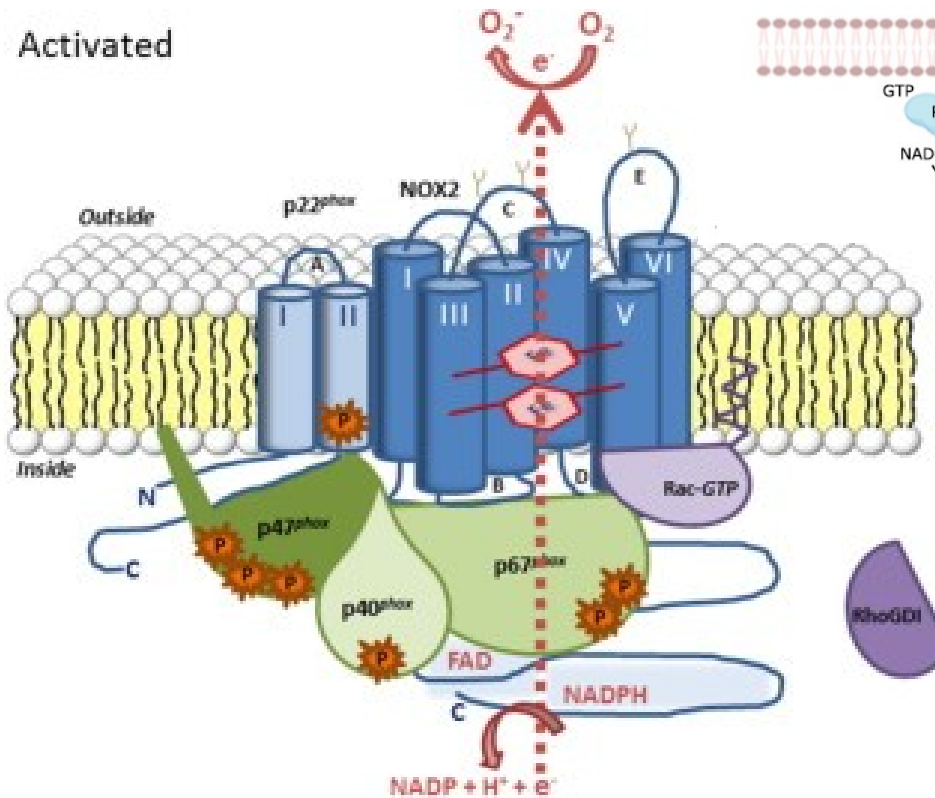
Na NADPH závilá oxidása

- Tvorba superoxidu O_2^- a peroxidu vodíku H_2O_2

Resting

Activated

Výběr ROS produktů oxidativního vzplanutí

Superoxidový anion - $O_2^{\cdot-}$ (NOX)

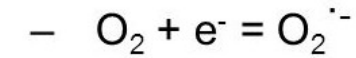
Peroxid vodíku - H_2O_2 (superoxid dismutáza)

Singletový kyslík - $^1O_2$ (superoxid dismutáza)

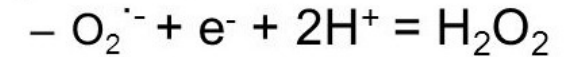
Kyselina chlorna - $HOCl$ (myeloperoxidáza)

Hydroxylový radikál – $OH^{\cdot}$

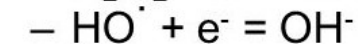
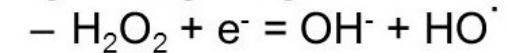
- **superoxid**

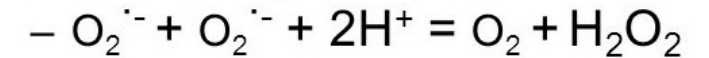
- **peroxid vodíku**

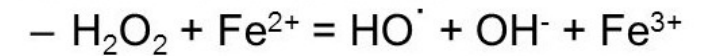
- **hydroxylový radikál**

- **dizmutace peroxidu**

- **Fentonova reakce**

Vznik superoxidu

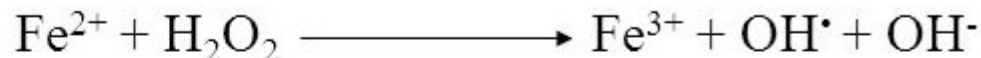
Superoxiddismutáza

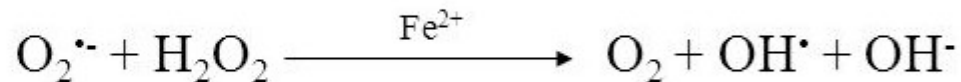
Myeloperoxidáza

Fentonova reakce

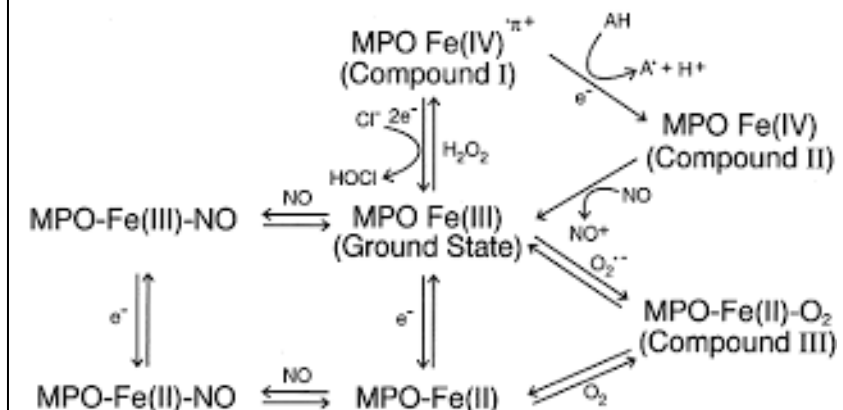
Haberova-Weissova reakce

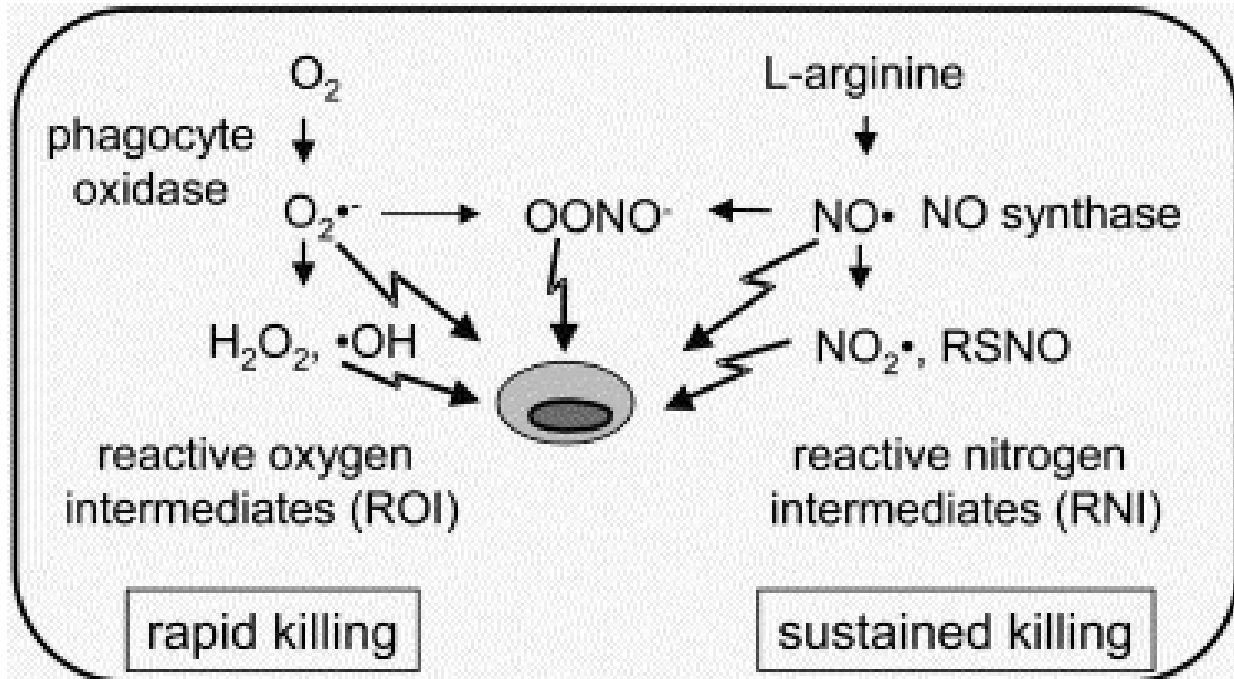
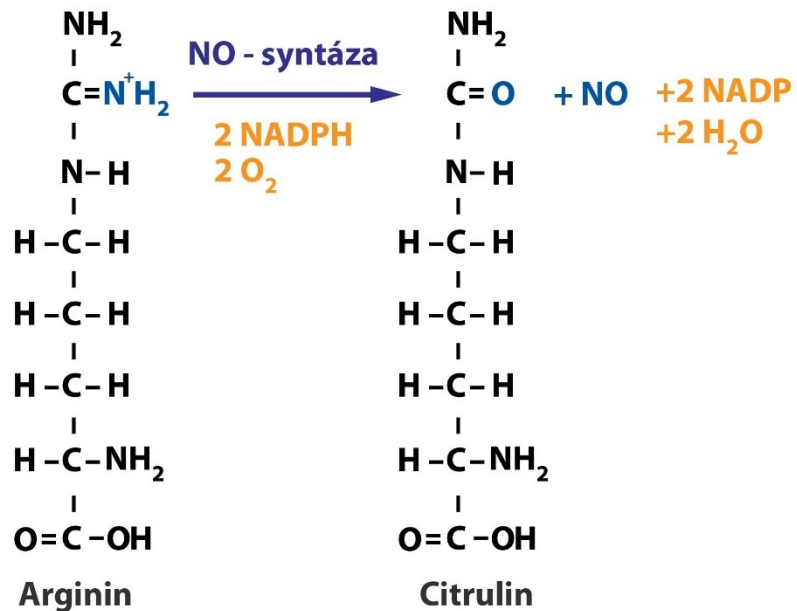
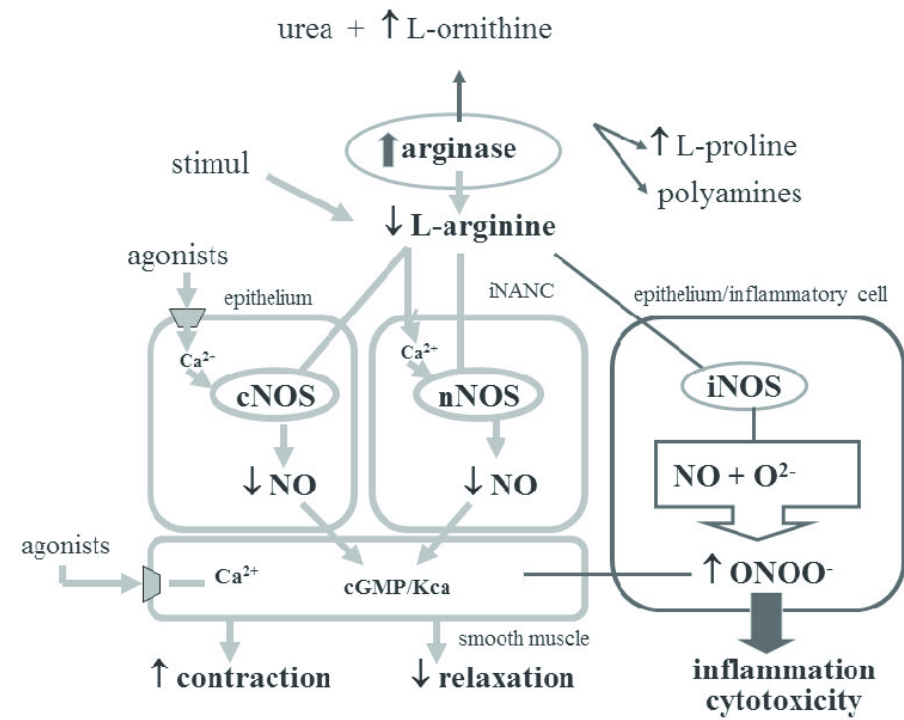
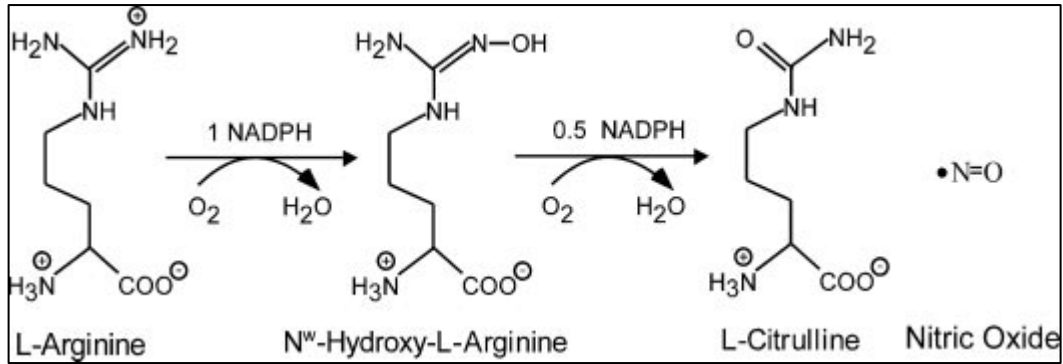
Vznik peroxynitritu

Myeloperoxidáza - MPO

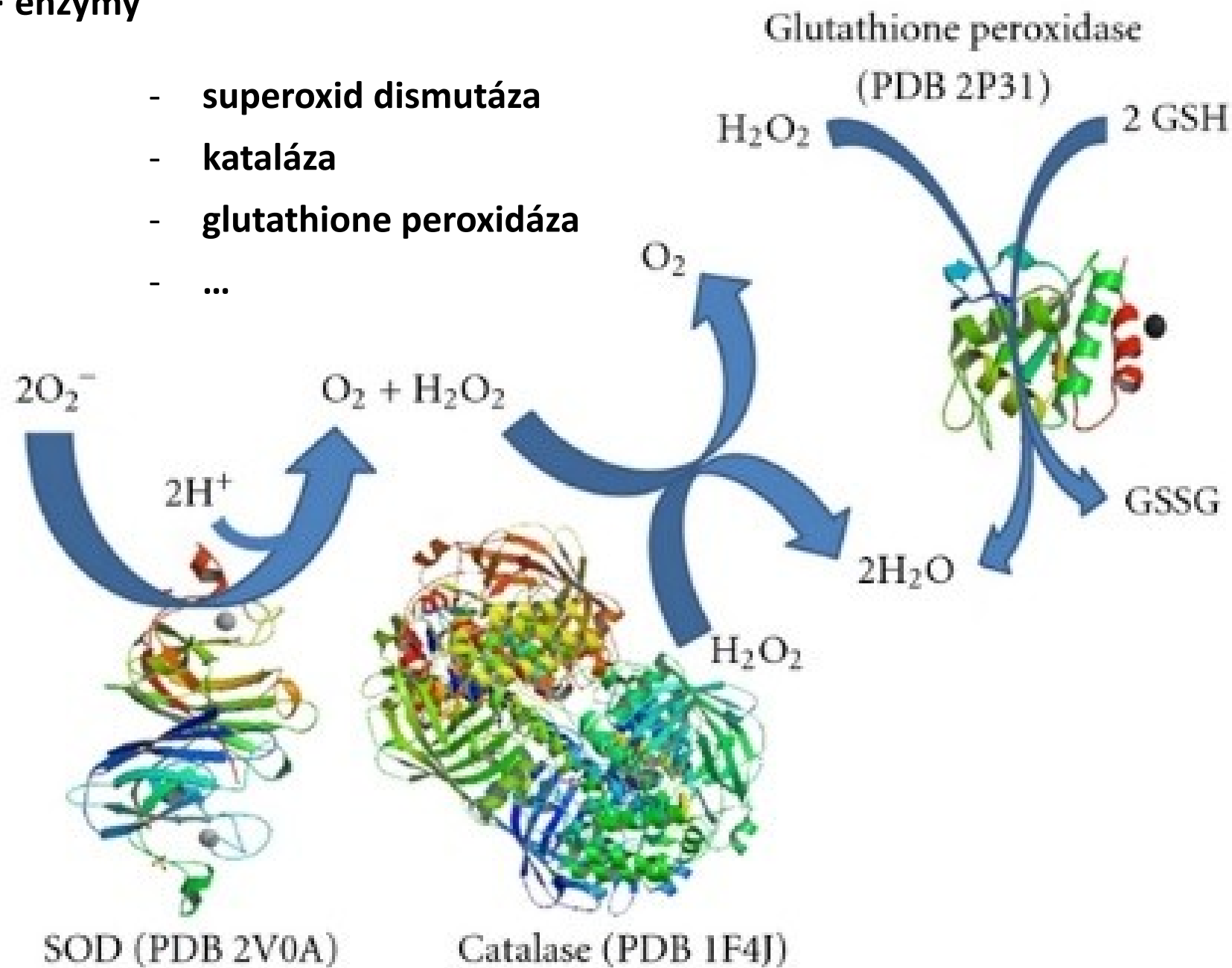

NO syntáza – produkce NO

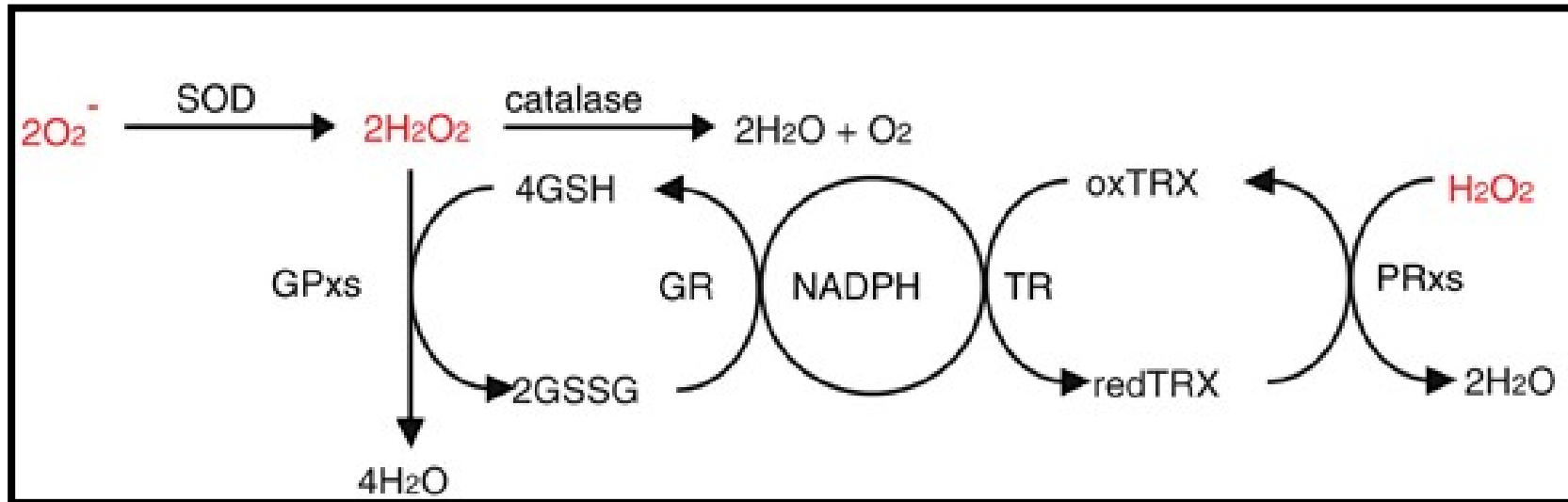
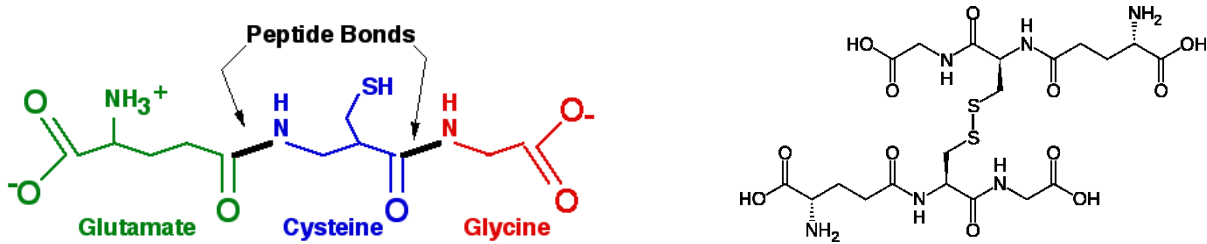
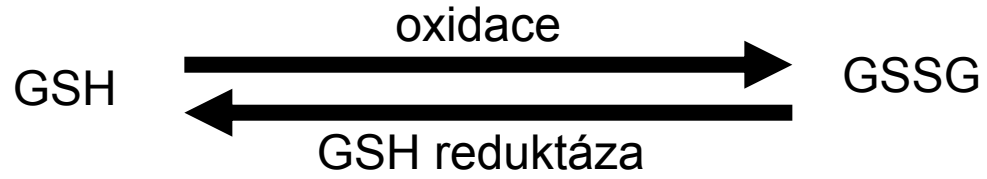
Detoxikace ROS - enzymy

- superoxid dismutáza
- kataláza
- glutathione peroxidáza
- ...

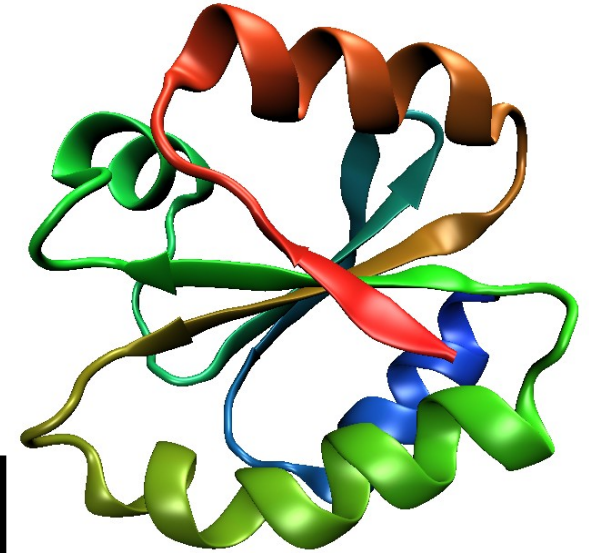
Detoxikace ROS – neenzymatické antioxidanty

Glutathion (γ -glutamyl-cystinyl-glycine; GSH)

Thioredoxiny (Trx1,2,3) a glutaredoxiny (Grx1,2)

- malé peptidy s aktivním disulfidovou skupinou)
- Trx reduktázy (3): Trx1 a TrxR1 – cytosol, nukleus
Trx2 a TrxR2 – mitochondrie
- Grx reduktázy (2): Grx2 a GrxR2 – mitochondrie, nukleus

- + kys. Askorbova (vit. C)
- + tocoferol, (vit. E)
- + kyselina močová
- +...

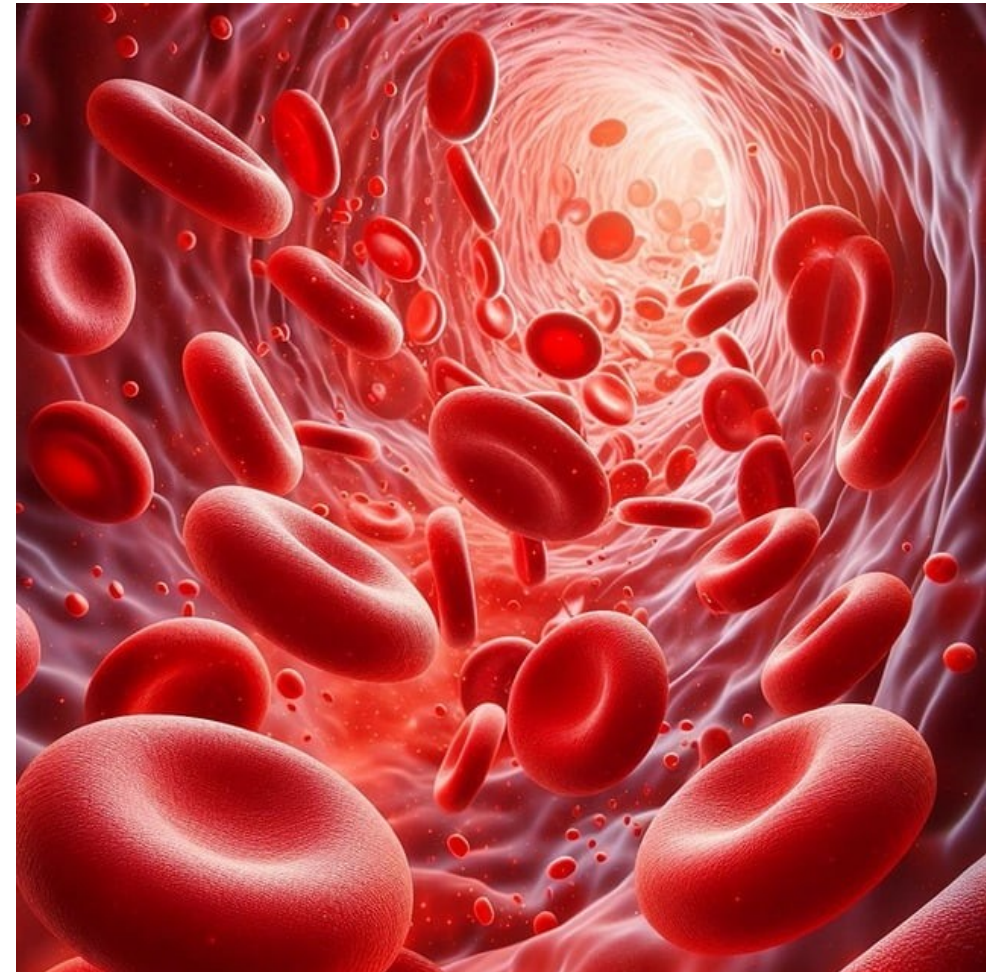

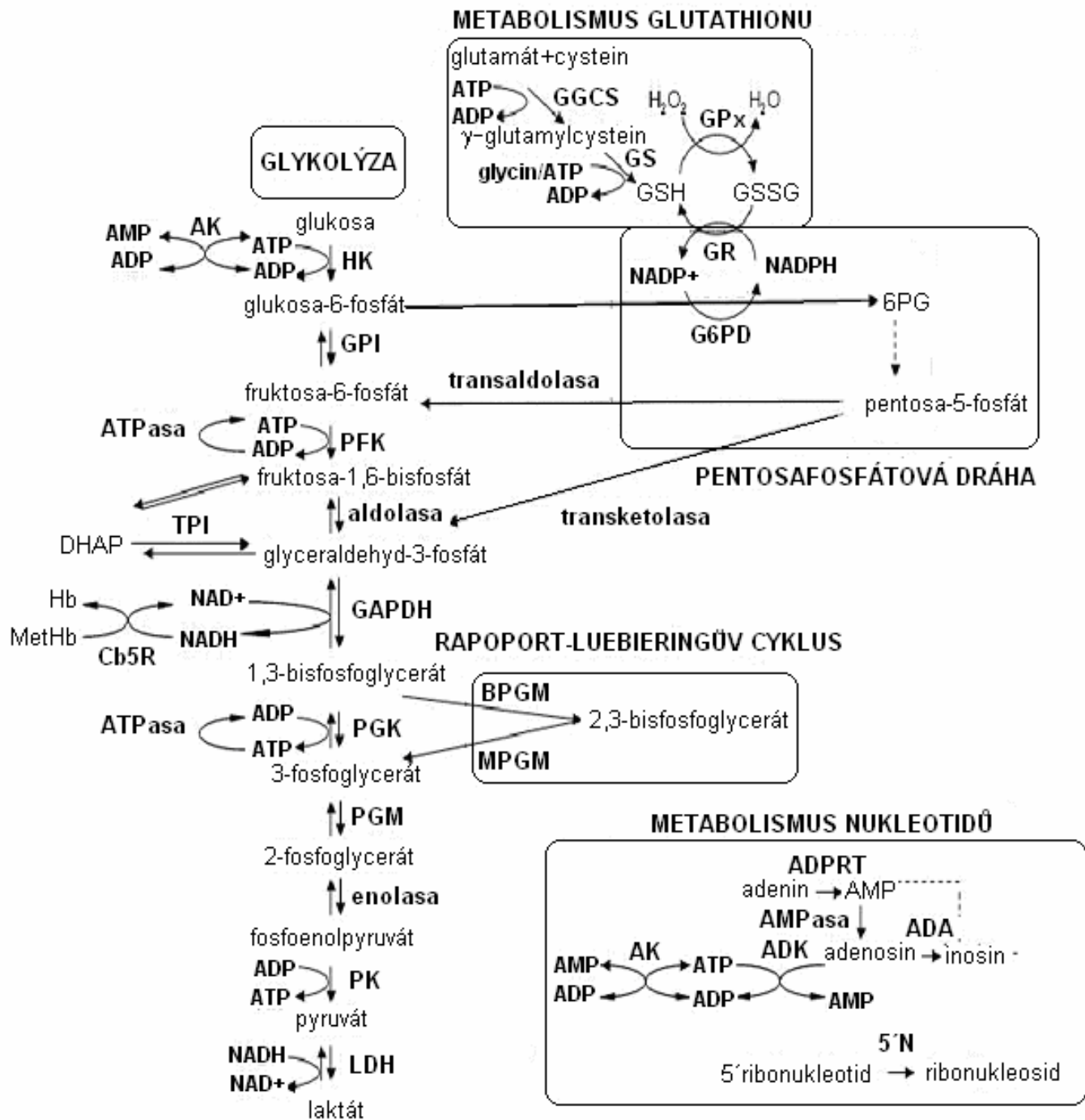
Erythrocyty_{savčí} - přenos O₂ a CO₂, zapojení do acidobazické homeostáze

Nemají jádro, mitochondrie, endoplasmatické retikulum => Nemají možnost proteosyntézy (120 dnů) a OXPHOS

Metabolismus erythrocytu

- **Glykolýza** (ATP)
- **Pentózový cyklus** (regenerace a produkce glutathionu,..)
- **Metabolismus adenosinu** (ATP; aktivace trombocytů)
- **Rapoport-Leubering cyklus** (Rapoport-Leubering shunt)
- (Syntéza hemu/porphyrinu – erytroblast/retikulocyt)

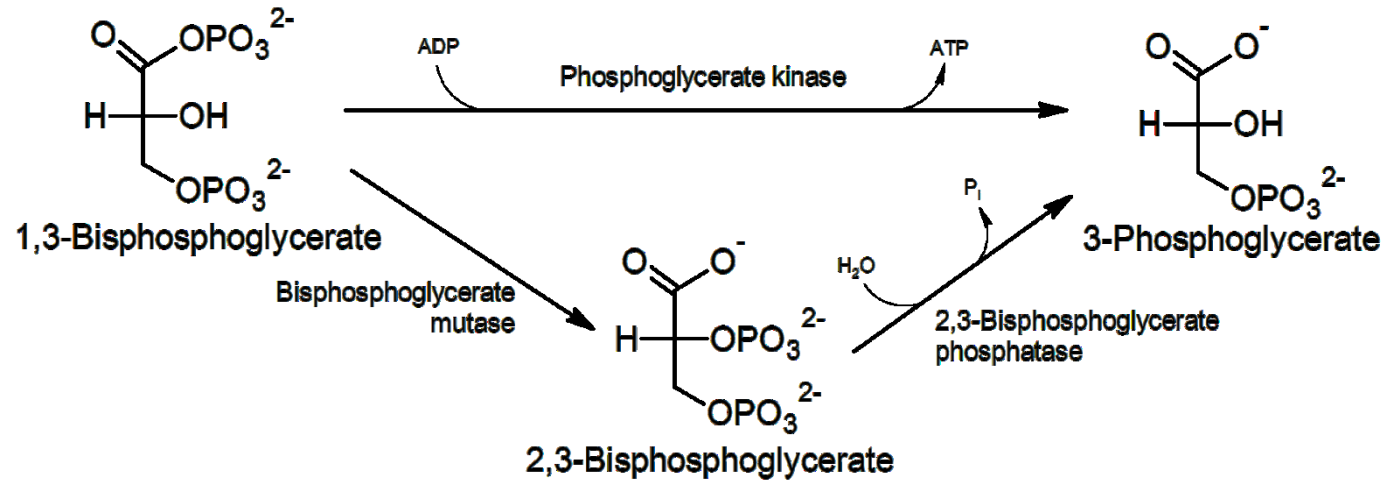
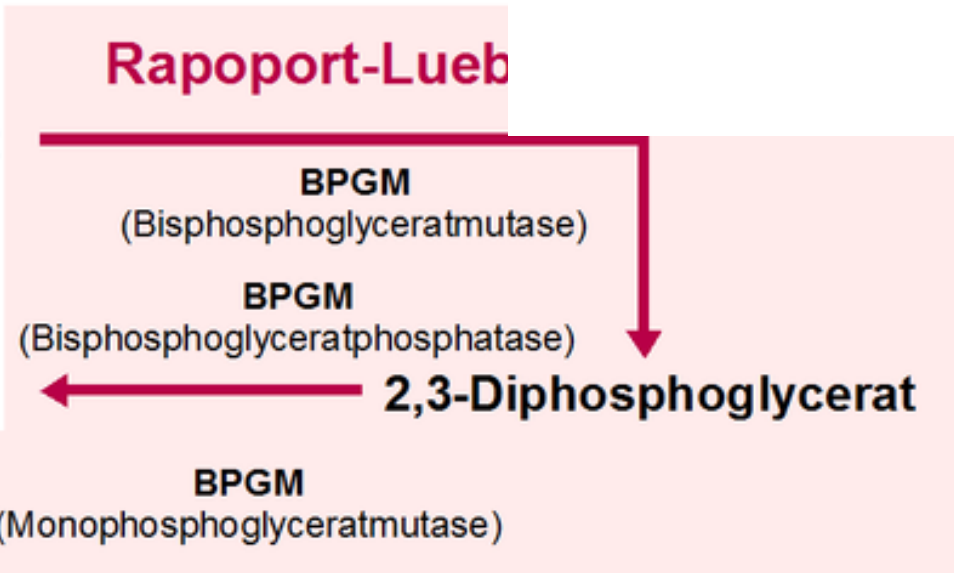
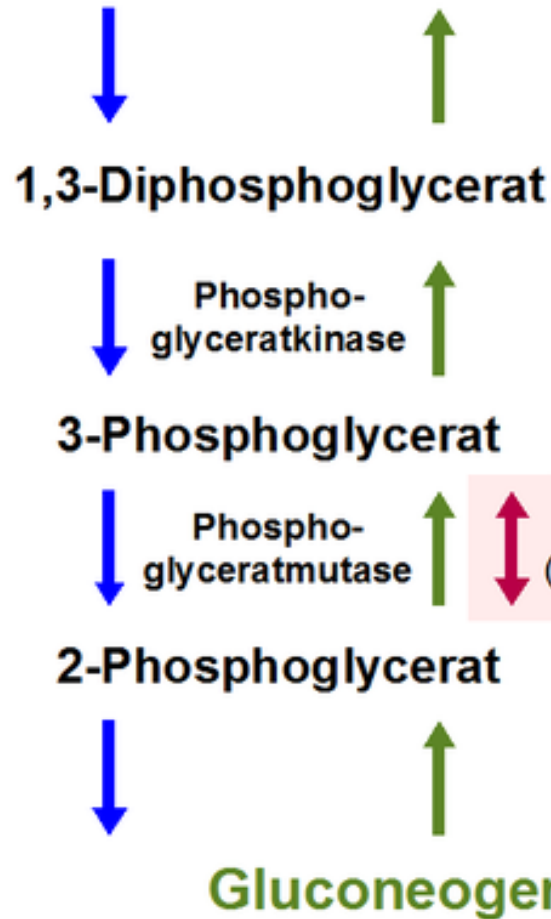

Metabolické dráhy v erythrocytu

AK-adenylátkinasa, HK - hexokinasa, GPI - glukosa-6fosfátisomerasa, PFK - fosfofruktokinasa, GAPDH - glyceraldehyd-3-fosfátdehydrogenasa, PGK - fosfoglycerátkinasa, PGM - fosfoglycerátmutasa, PK -pyruvátkinasa, LDH - laktátdehydrogenasa, TPI - triosafosfátisomerasa, Cb5R - cytochrom-b5-reduktasa, BPGM - bisfosfoglycerátmutasa, MPGM - monofosfátglycérátmutasa, GGCS - γ -glutamylcysteinsynthetasa, GS - glutathionsynthetasa, GPx - glutathionperoxidasa, GR - glutathionreduktasa, G6PD - glukosa-6-fosfátdehydrogenasa, 6PG - 6-fosfoglukonolakton, ADPRT - adeninfosforibosyltransferasa, ADK - adenosínkinasa, ADA - adenosindeaminasa, 5'N - 5'-nukleotidasa, AK - adenylátkinasa, GSH - redukovaný glutathion, GSSG – oxidovaná forma glutathionu (upraveno dle Kaushansky et al., 2010).

Rapoport-Lueberingův cyklus

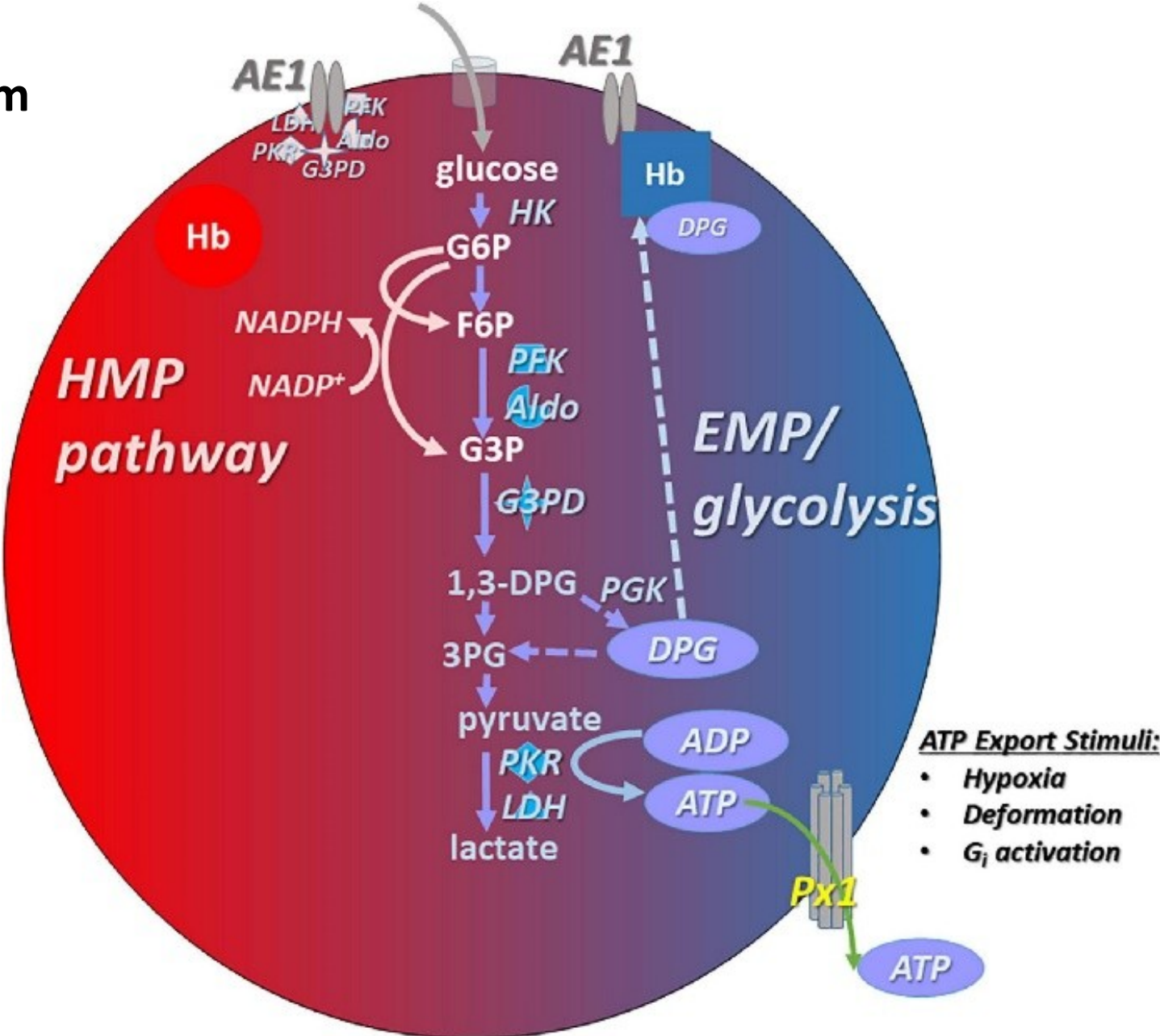
Glykolyse

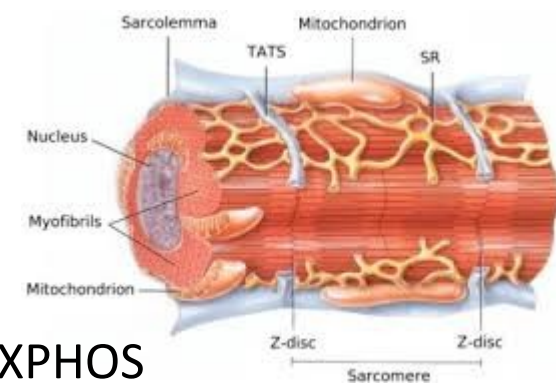
2,3-B(D)PG – podporuje uvolnění O_2 z hemoglobinu
 - Intenzita syntézy závisí na pH

Produkce ATP erythrocytem

Myocyty

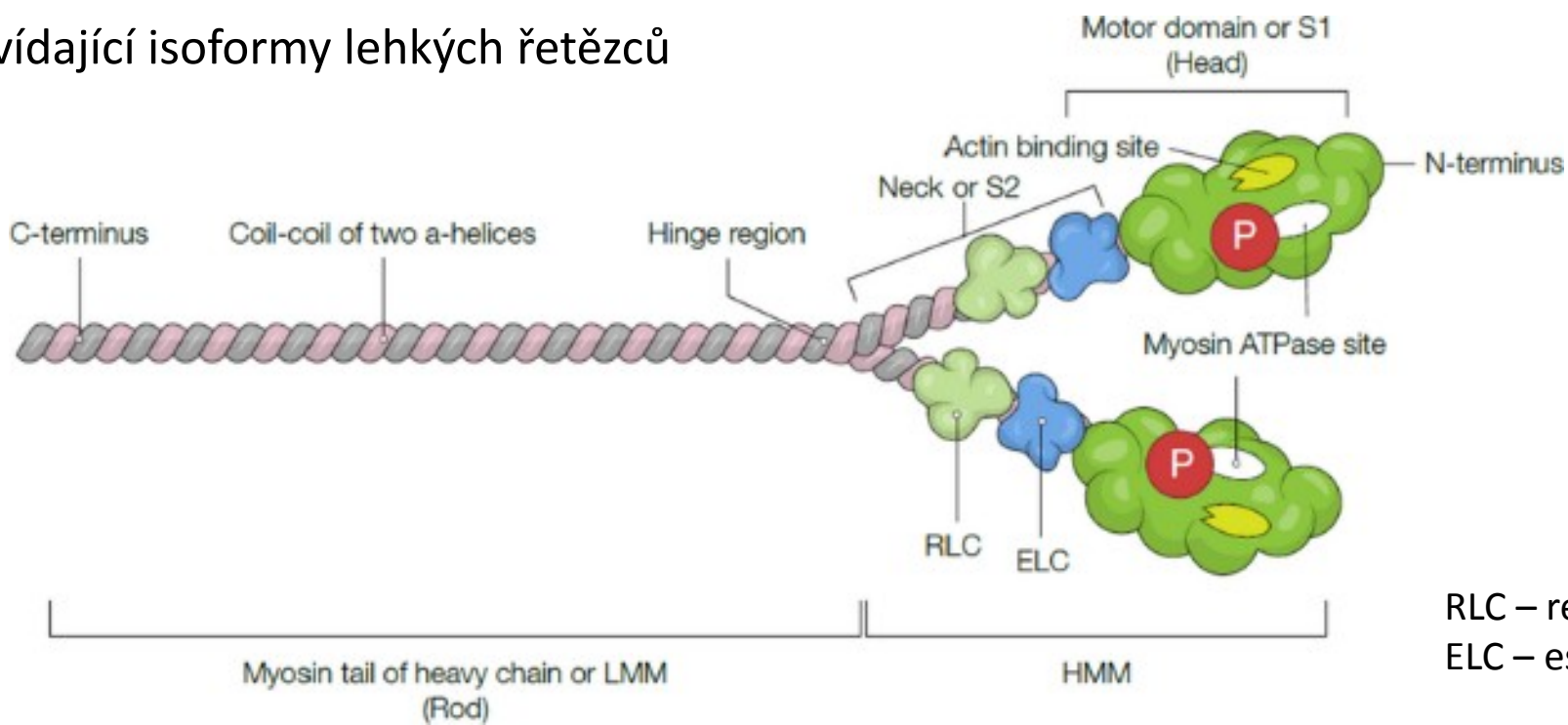
Preference produkce ATP => práce, dominuje OXPHOS

- Ale různé podmínky / dostupnost zdrojů + různé požadavky
- Rychle, silné svaly x pomalé vytrvalé => nastavení metabolických drah – glykolýza x OXPHOS
- Nastavení buňky - isoformy myozinů, četnost a zralost mitochondrií

+/- mitochondrie – Glykolýzy (rychlost) x OXPHOS (vytrvalost) => nároky na redoxní rovnováhu

Různé myoziny – isoformy těžkých řetězců – různá sensitivita na hladinu ATP, Ca²⁺, pH (laktát)

+ odpovídající isoformy lehkých řetězců

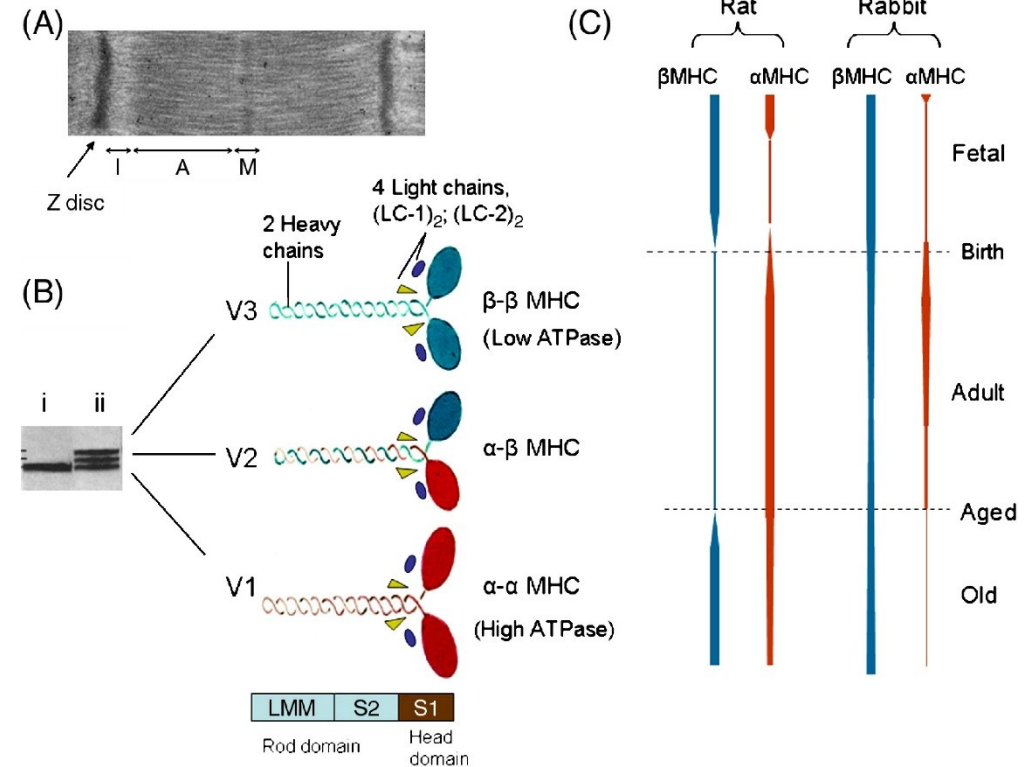
RLC – regulační lehký řetězec
ELC – esenciální lehký řetězec

Isoformy těžkých řetězců myosinu u člověka

Zastoupení MHC6/7 (a/b) myokardu u potkana a králíka během vývoje

Gene	Ch.	Alias	Muscle type
MYH16	7	MyHC-masticatory	Specialized*
MYH15	3	N.S.	Specialized
MYH7b	20	N.S.	Specialized
MYH13	17	MyHC-extraocular	Specialized
MYH8	17	MyHC-perinatal	Developmental
MYH4	17	MyHC-IIb	Fast skeletal
MYH1	17	MyHC-IIx/d	Fast skeletal
MYH2	17	MyHC-IIa	Fast skeletal
MYH3	17	MyHC-embryonic	Developmental
MYH7	14	β -MyHC	Cardiac and slow skeletal
MYH6	14	α -MyHC	Cardiac

*MYH16 is a pseudogene in humans, but is expressed in specialized muscles of other vertebrates.

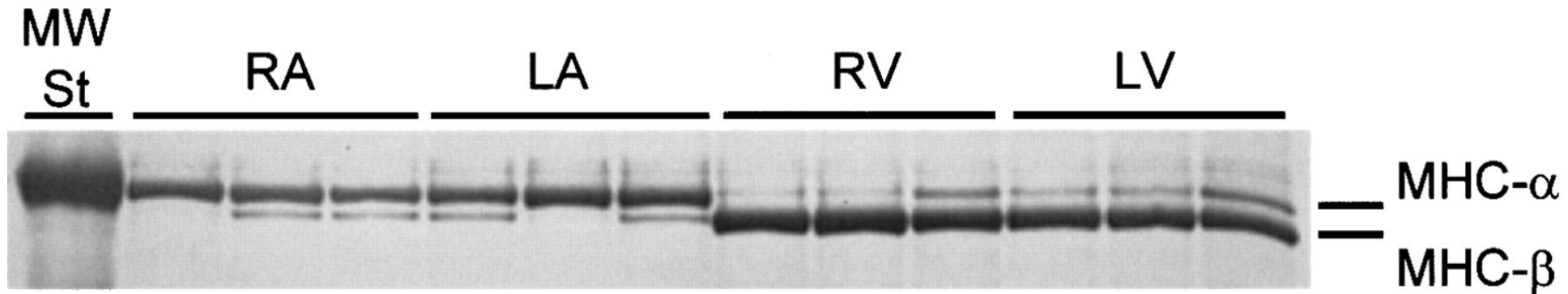
MYOKARD

Pomalý myokard – dominance MHC-(7) β – vysoká afinita k ATP a k Ca²⁺, ale pomalejší reakce

Rychlý myokard – dominance MHC-(6) α - nízká afinita k ATP a k Ca²⁺, ale rychlejší reakce

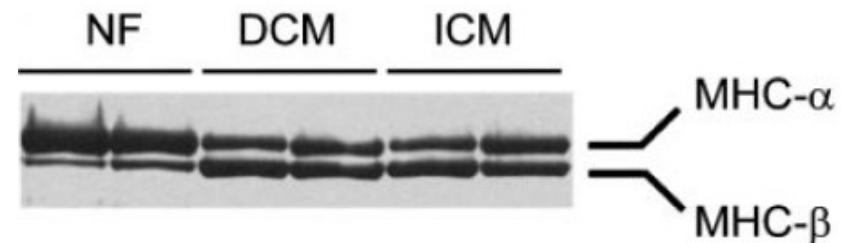
- Specifita druhová: rychlý myokard malí savci, pomalý myokard velcí savci
- Specifita lokální: předsíně (rychlý MHC) x komory (pomalý MHC)

V průběhu embryonálního/fetálního vývoje převaha pomalého myokardu,

The myosin heavy chain (MHC) region of a silver-stained SDS gel on which were loaded 3 fetal samples of the following: right atrium (RA) at gestational (from left to right) day 87 (fetus 328), day 94 (fetus 323), and day 101 (fetus 321); left atrium (LA) at gestational day 87 (fetus 328), day 94 (fetus 323), and day 108 (fetus 322); right ventricle (RV) at gestational day 87 (fetus 300), day 105 (fetus 289), and day 87 (fetus 328); and left ventricle (LV) at gestational day 82 (fetus 329), day 87 (fetus 328), and day 87 (fetus 300). A set of molecular weight standards (MW St) containing myosin was loaded in the first lane.

Reiser et al., 2001

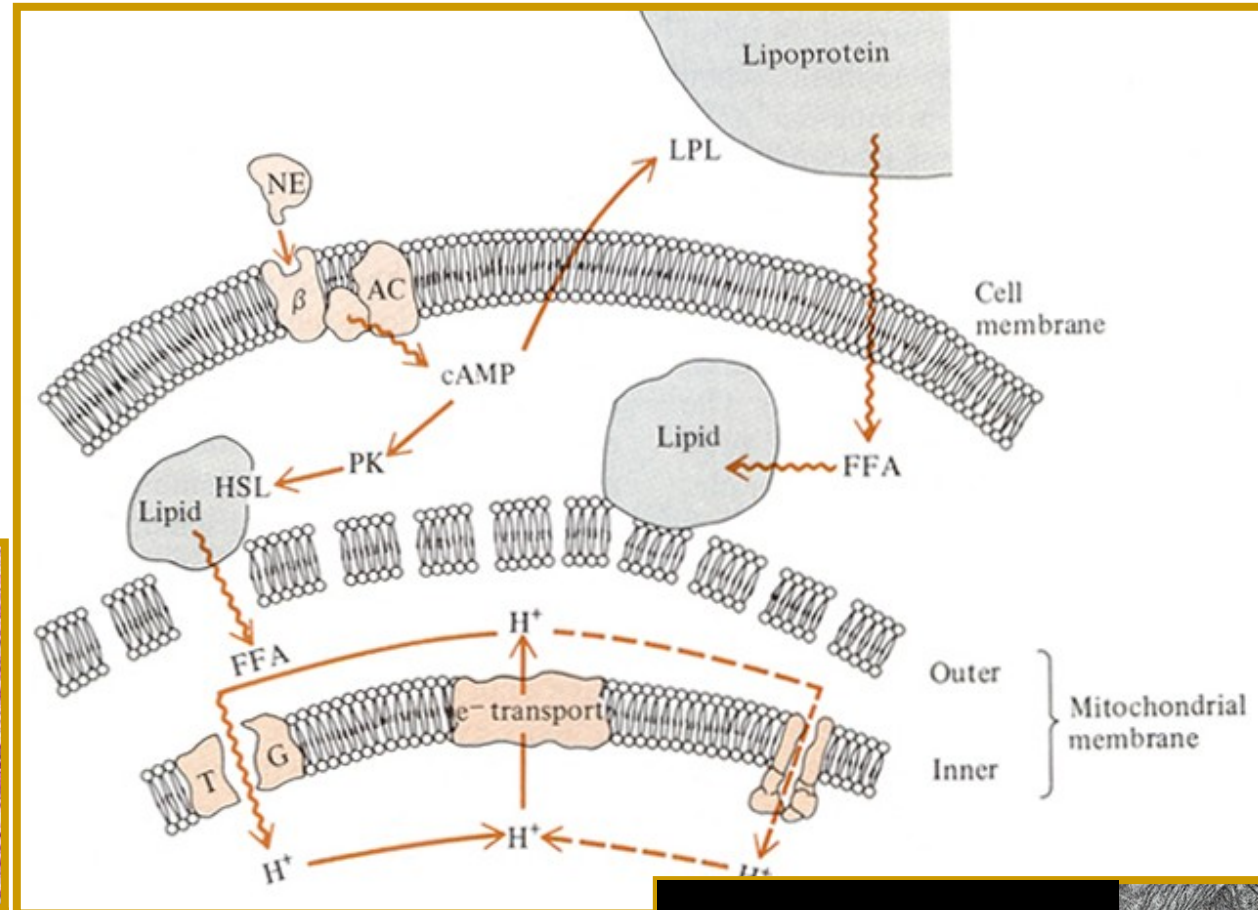

The MHC region of a silver-stained SDS gel on which were loaded samples of adult left atrium from 2 nonfailing (NF) individuals and 2 individuals with dilated cardiomyopathy (DCM) or ischemic cardiomyopathy (ICM).

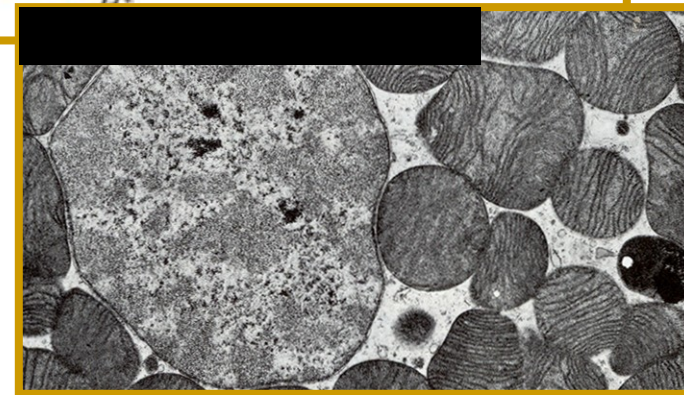

Struktura a mechanismus tepelné produkce hnědou tukovou tkání

Hnědé adipocyty (BAT – brown adipose tissue)

FFA – volné mastné kyseliny
(*free fatty acid*)
NE – norepinefrin (noradrenalin
- *buňky dřene nadledvin*)
TG – termogenin
HSL – hormony aktivovaná lipáza
(*hormone-sensitive lipase*)

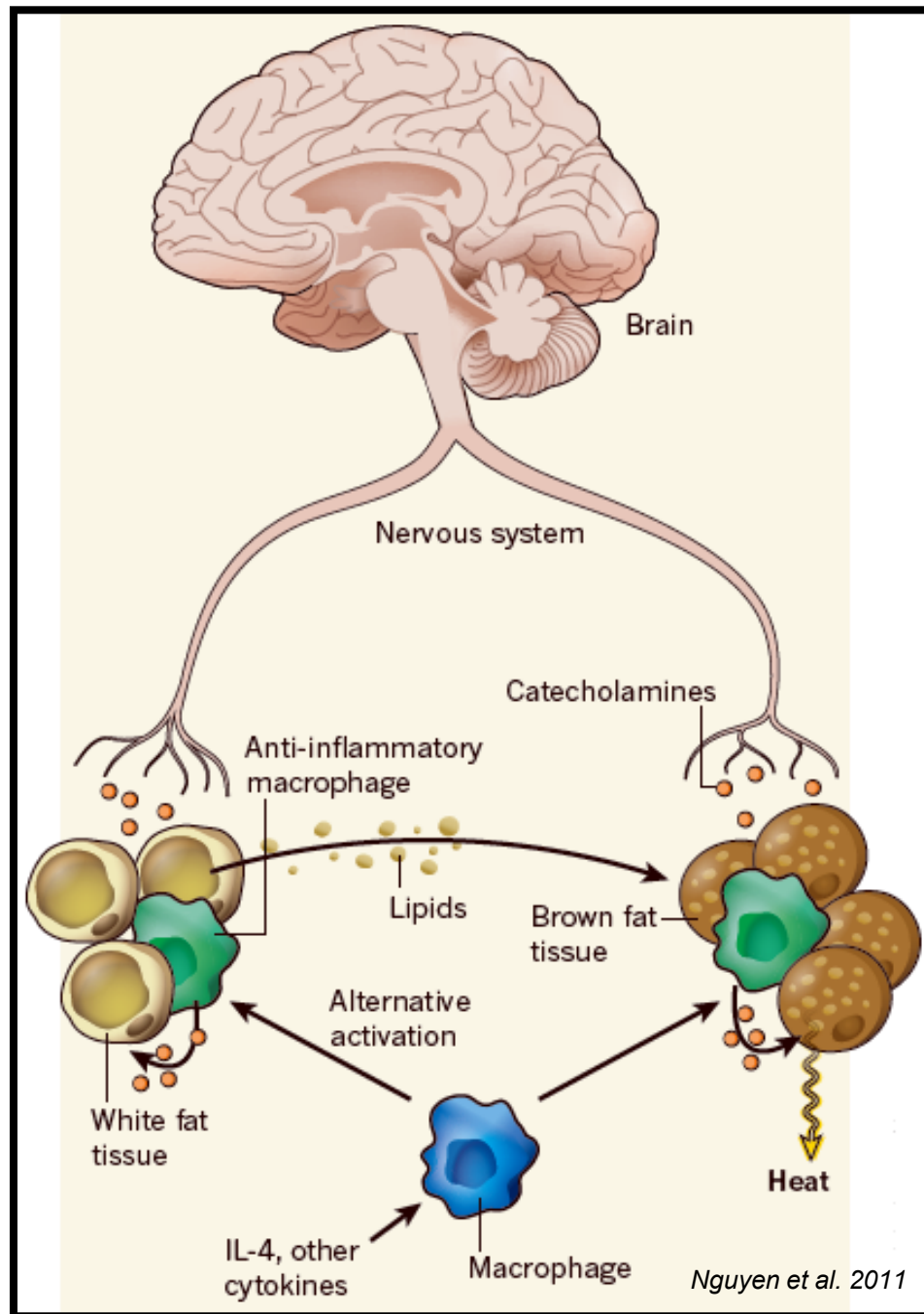
Regulace netřesové termogeneze v BAT

INDUKTOR

katecholaminy / noradrenalin / norepinefrin
(stressové mediátory)

ZDROJE induktoru

- nervová zakončení sympatiku
- dřeň nadledvin
- makrofágy v tukové tkáni
(induktor – IL4 a další cytokiny)

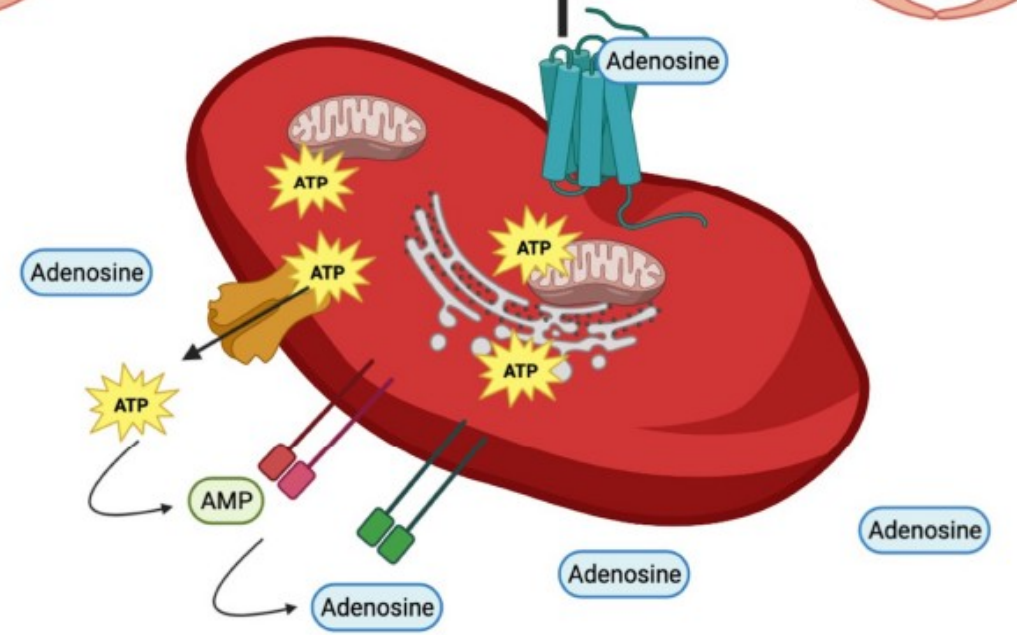
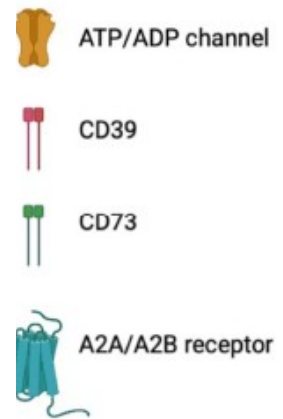
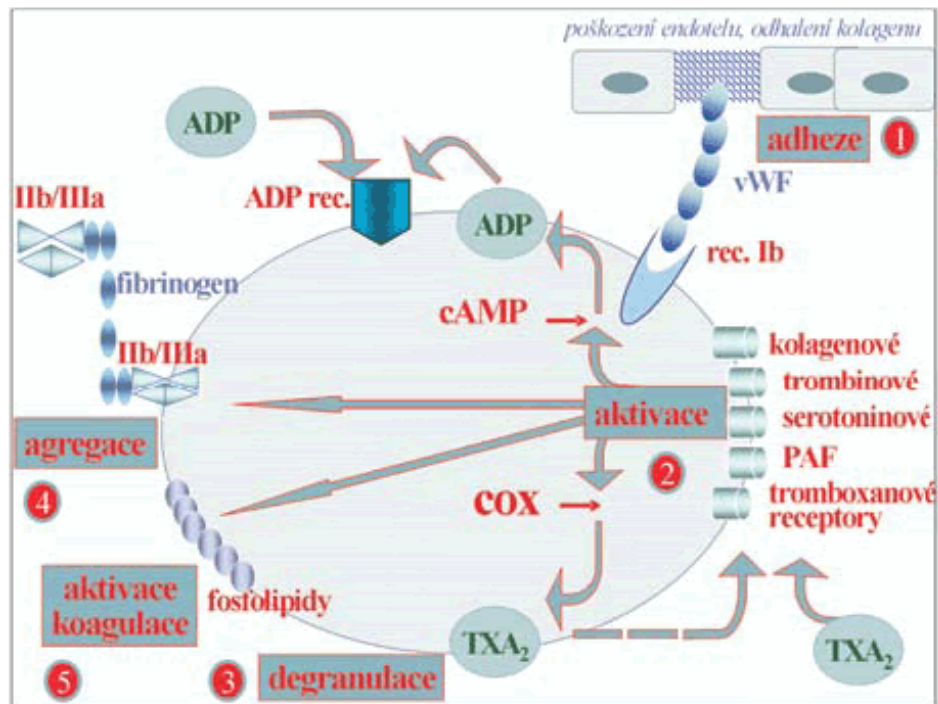

Trombocyty

- Nemají jádro, bez možnosti transkripce
- Mají mitochondrie, endoplasmatické retikulum,...
- Metabolismus – glykolýza-OXPHOS
- Aktivace trombinem, integriny, TXA, serotonin, ADP...

=> aktivace OXPHOS = produkce ATP

-> agregace vylití granulí – tromboc

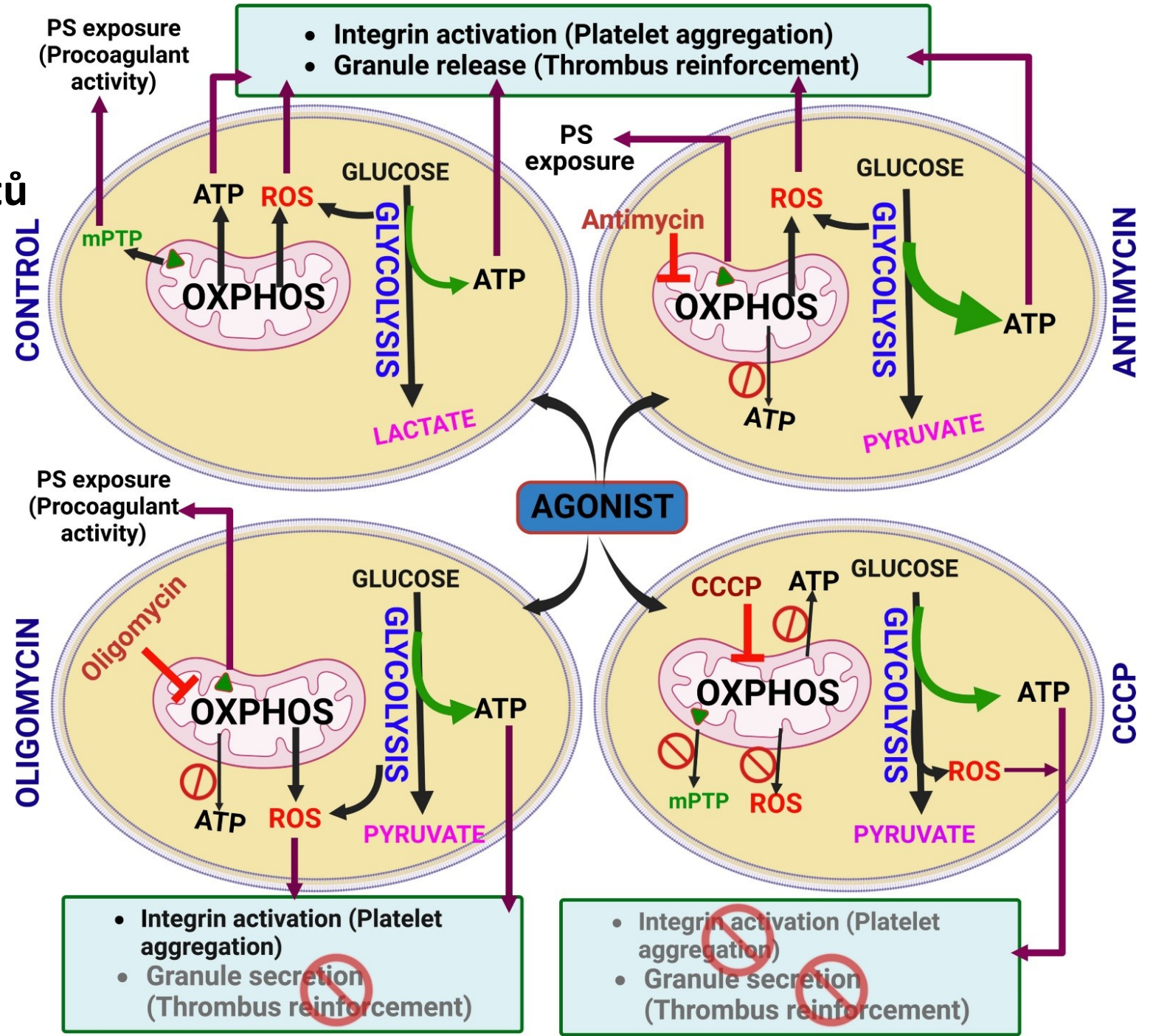

Modulace OXPHOS

⇒ modulace aktivity trombocytů

Aktivace trombocytů je závislá na indukci jejich OXPHOS metabolismu a produkci ATP

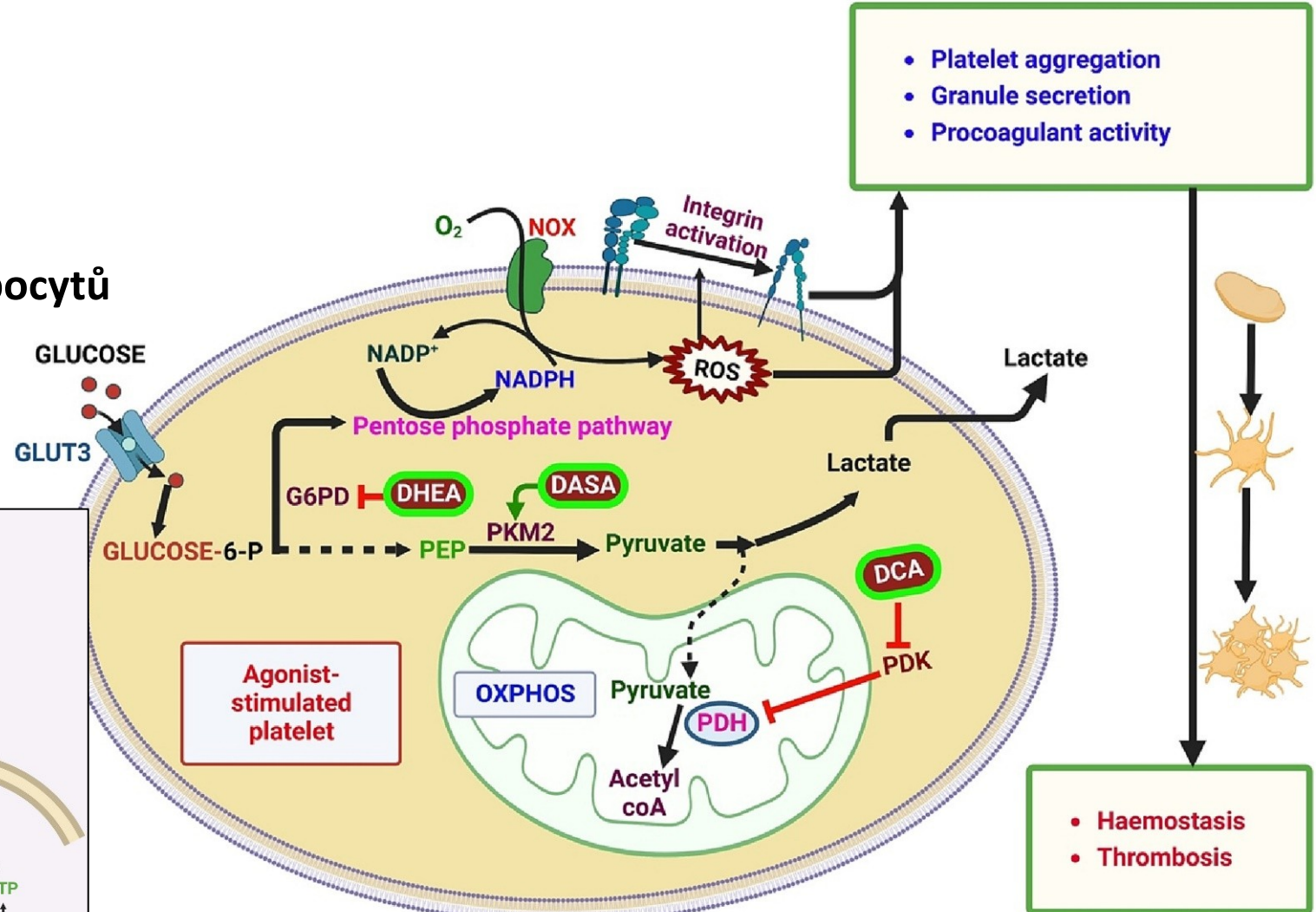
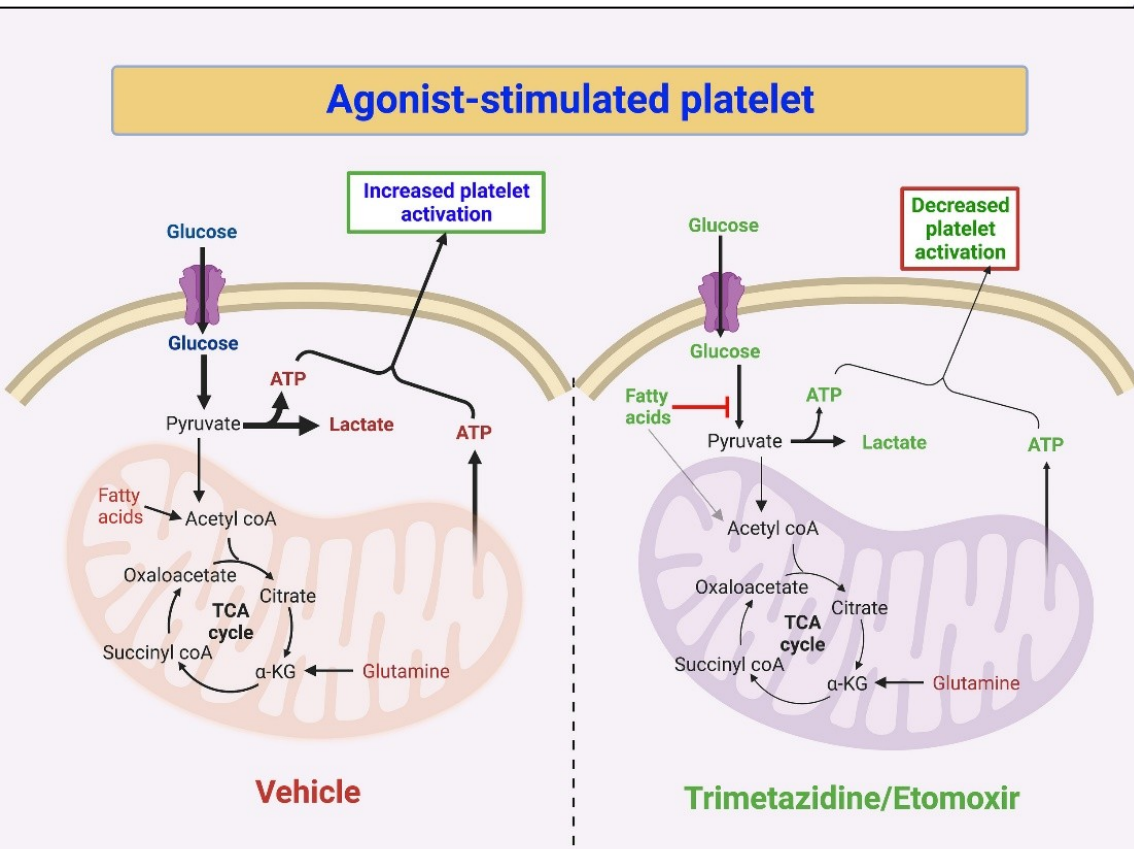

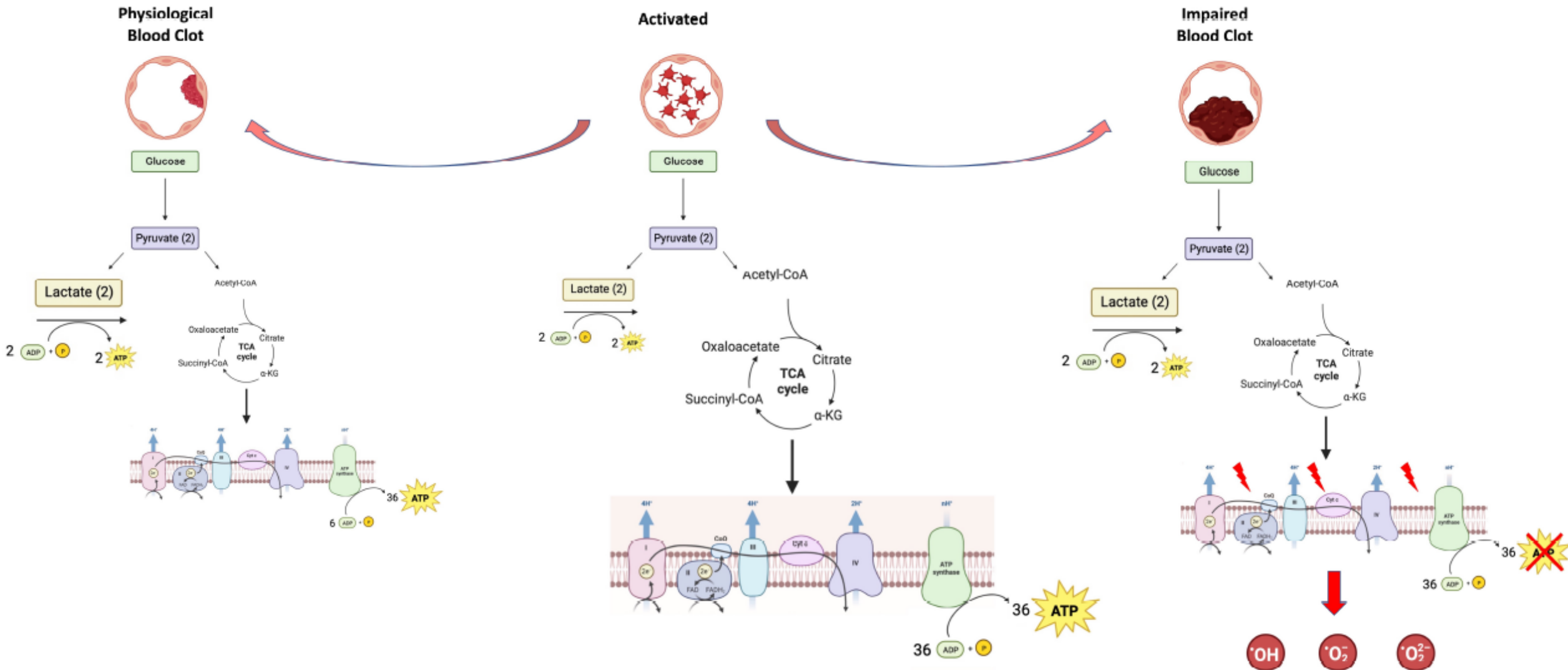
Modulace OXPHOS

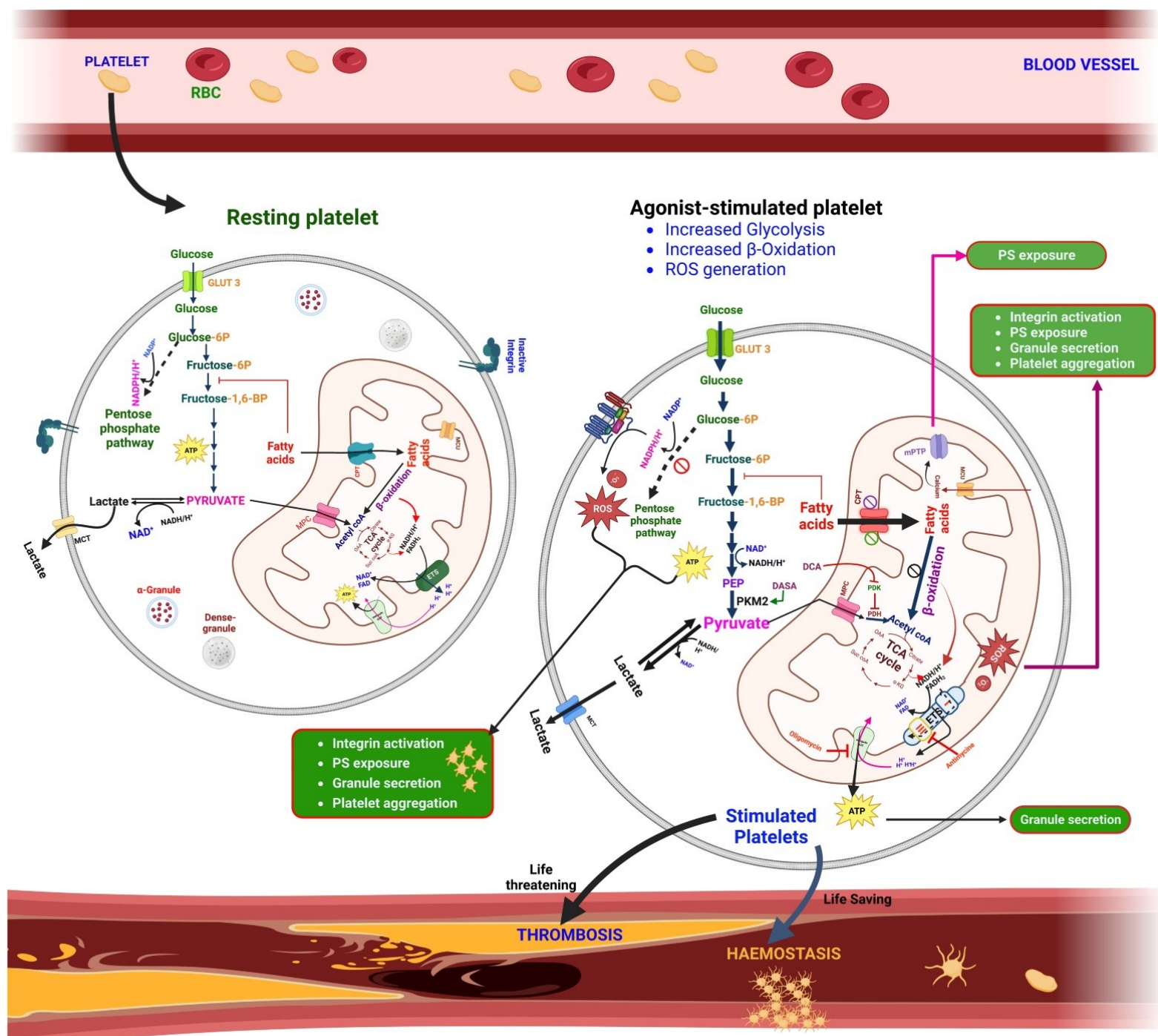
⇒ modulace aktivity trombocytů

Díky závislosti na OXPHOS, lze aktivaci trombocytů modulovat inhibitory pochodů spřaženými s OXPHOS

ROS – podporují koagulaci – nadprodukce ROS = patologická koagulace

• $\ominus$ DHEA, $\circ$ OXF, $\circ$ ETO, $\circ$ TMZ

Příklady otázek

Charakterizace energetického metabolismu buňky a preference jednotlivých metabolických drah

Metabolismus zralé a nezralé buňky, preference drah a proč.

Principy regulace metabolismu zdravé a nádorové buňky.

Wartburgův efekt a jeho význam.

Úloha glukózy a glutaminu v metabolismu buňky.

Co podporuje metabolismus nádorové buňky a jaké jsou důsledky.

Specifický metabolismus vybraných buněk, jak a proč.